

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ,
ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра менеджменту та економічної безпеки

**ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ПРОЦЕСИ В ДЕРЖАВІ**

кваліфікаційна робота
здобувач вищої освіти
2 курсу денної форми навчання
КУРІННИЙ Василь Сергійович

Науковий керівник
кандидат економічних наук, доцент
ВИСОЦЬКА Інна Борисівна

Рецензент
кандидат економічних наук, доцент
ЛИХОЛАТ Світлана Михайлівна

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
«09» грудня 2024 р., протокол № 1
завідувач кафедри менеджменту
та економічної безпеки

_____ **КОПИТКО М. І.**

Львів
2024

АНОТАЦІЯ

Курінний В. С. Вплив податкової політики на соціально-економічні процеси в державі. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню теоретичних основ та розробці практичних рекомендацій щодо формування та реалізації податкової політики держави, а також її впливі на основні соціально-економічні процеси в державі. У роботі проаналізовано фіскальну ефективність податкової політики України упродовж 2019-2023 рр. Проведено оцінку соціально-економічної ефективності фіскальної політики упродовж досліджуваного періоду. Запропоновано шляхи вдосконалення податкової політики задля підвищення ефективності соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: податкова політика, податковий механізм, податкове регулювання, фіскальна ефективність, соціально-економічна ефективність податкової політики, гармонізація податкової політики до норм ЄС.

ANNOTATION

Kurinny V. S. The influence of tax policy on socio-economic processes in the state. – Manuscript.

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 072 «Finance, banking, insurance and stock market». – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2024.

The qualification work is dedicated to the research of theoretical foundations and the development of practical recommendations regarding the formation and implementation of the tax policy of the state, as well as its influence on the main socio-economic processes in the state. The work analyzed the fiscal efficiency of the tax policy of Ukraine during 2019-2023. The assessment of the socio-economic efficiency of the fiscal policy during the period under study was carried out. Ways of improving the tax policy in order to increase the efficiency of social and economic development are proposed.

Key words: tax policy, tax mechanism, tax regulation, fiscal efficiency, socio-economic efficiency of tax policy, harmonization of tax policy to EU norms.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В ДЕРЖАВІ	7
1.1. Податкова політика держави: сутність та інструменти впливу на соціально-економічні процеси в державі	7
1.2. Характеристика елементів податкового механізму	15
1.3. Податкове регулювання соціально-економічного розвитку	20
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО СТАНУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	28
2.1. Оцінка фіскальної ефективності податкової політики	28
2.2. Соціально-економічна ефективність реалізації податкової політики в Україні	36
Висновки до розділу 2.....	44
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЗАДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	45
3.1. Напрями підвищення ефективності податкової політики України ...	45
3.2. Модернізація податкової політики для забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку країни	52
3.3. Гармонізація вітчизняної податкової політики та її уніфікація до норм ЄС	56
Висновки до розділу 3	63
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні виклики вимагають від України активної трансформації податкової політики. Ці зміни мають різний вплив на соціально-економічний розвиток країни, тому вивчення цієї теми є надзвичайно важливим для розуміння поточного стану та пошуку шляхів підвищення ефективності податкової системи, що сприятиме подальшому розвитку держави.

Податкова політика є ключовим інструментом управління економікою, що безпосередньо впливає на соціальний та економічний розвиток держави. Оскільки кожне рішення має свої наслідки, дослідження ефективності податкової політики в сучасних умовах дозволяє зрозуміти, як податкові рішення впливають на економіку та суспільство сьогодні і в перспективі. Такий аналіз допомагає уряду ухвалювати більш зважені рішення щодо податкової політики, що забезпечують економічну стабільність та соціальну рівність, як у поточному періоді, так і в майбутньому. В умовах війни та післявоєнного відновлення ця проблема стає особливо актуальною, адже податкова та фіскальна політика відіграють ключову роль у забезпеченні базових потреб держави та швидкому відновленні економіки.

Ефективна податкова політика є важливим засобом для мобілізації фінансових ресурсів, необхідних для виконання державних функцій, таких як освіта, охорона здоров'я, інфраструктура та соціальна підтримка. У період війни вона набуває ще більшого значення, оскільки забезпечує фінансування військових витрат, які зростають в кілька разів. Збір податків стає основним джерелом коштів для покриття цих витрат, а також для забезпечення безпеки країни.

Проблема формування, реалізації податкової політики та її впливу на соціально-економічні процеси в державі досліджували як українські, так і зарубіжні науковці, серед яких: Андрущенко В.Л. [14], Бескид Й.М. [13], Василик О.Д. [4], Вознюк Г.Л. [5], Загородній А.Г. [5], Ісашина Г.Ю. [7],

Крисоватий А.І. [12], Нікітішин А.О. [20], Попова В.В. [33], Смовженко Т.С. [5], Соколовська А.М. [8], Суторміна В.М. [14], Федосов В.М. [14], Юрій С.І. Незважаючи на велику кількість публікацій та досліджень з цієї проблематики, обрана тема продовжує залишатися актуальною.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є проведення теоретичного дослідження сутності, особливостей формування та реалізації податкової політики та розробка рекомендацій щодо підвищення її ефективності покращення впливу на соціально-економічні процеси в державі.

Для досягнення поставленої мети у кваліфікаційній роботі були визначені та вирішені такі завдання:

- розкрити сутність та інструменти впливу податкової політики держави на соціально-економічні процеси в державі;
- дослідити характерні особливості елементів податкового механізму;
- висвітлити особливості здійснення податкового регулювання соціально-економічного розвитку держави;
- провести оцінку фіскальної ефективності податкової політики;
- оцінити соціально-економічну ефективність реалізації податкової політики в Україні;
- запропонувати напрями підвищення ефективності податкової політики України;
- розкрити заходи щодо гармонізації вітчизняної податкової політики та її уніфікація до норм ЄС.

Об'єктом дослідження є економічна система України.

Предметом дослідження – сукупність методів, за допомогою яких податкова політика впливає на соціально-економічні процеси в країні.

Методи дослідження. Під час виконання кваліфікаційної роботи було використано різноманітні наукові методи, які допомогли глибше розкрити тему та досягти поставлених цілей. Для аналізу поняття «податкова політика» застосовувалися методи аналізу і синтезу. Аналітичний метод був використаний для оцінки обсягів сплати податків, а також для оцінки

ефективності податкової політики. Графічний метод допоміг при створенні діаграм і графіків, що полегшують візуальне сприйняття даних і їх подальшу інтерпретацію. При формулюванні висновків та узагальненні результатів дослідження, використовувався метод узагальнення.

Наукова новизна одержаних результатів:

- розробка рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності податкової політики, з особливим акцентом на виклики та потреби, що виникають під час воєнного та післявоєнного періодів. Рекомендації охоплюють не лише оптимізацію податкових ставок та механізмів збору податків, а й заходи для відновлення довіри до державної податкової системи, забезпечення фінансової стабільності, стимулювання інвестицій та підтримку малого і середнього бізнесу, що є основою економічного відновлення країни.

Основний зміст роботи. У першому розділі кваліфікаційної роботи розкрито сутність поняття «податкова політика» та особливості її реалізації через дію податкового механізму. Висвітлено основні особливості здійснення податкового регулювання соціально-економічного розвитку держави.

У другому розділі проведено оцінку фіскальної та соціально-економічної ефективності податкової політики України.

Третій розділ кваліфікаційної роботи присвячено розробці шляхів вдосконалення податкової політики задля підвищення ефективності соціально-економічного розвитку, розроблено рекомендації щодо модернізації податкової політики в сучасних умовах, її гармонізації та уніфікації до норм ЄС.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (51 найменування на 5 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 71 сторінку, які містять 3 таблиці та 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В ДЕРЖАВІ

1.1. Податкова політика держави: сутність та інструменти впливу на соціально-економічні процеси в державі

Повномасштабне вторгнення негативно позначається на різних аспектах функціонування держави. Щодо економічної ситуації, можна зазначити, що країна перебуває в умовах фінансово-економічної нестабільності. У зв'язку з цим перед урядом постало завдання розробки механізмів для відновлення та технологічної модернізації економіки, укріплення інституційної спроможності фінансових установ та створення основ для сталого економічного зростання. Важливу роль у цьому процесі відіграє податкова політика. Від того, наскільки обґрунтовані рішення у сфері оподаткування та його регулювання, залежить інвестиційна активність підприємств, рівень тіньової економіки та обсяг податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Економічний розвиток країни визначається цілою низкою факторів, серед яких важливу роль мають інноваційний потенціал, технологічні особливості економіки, характер інвестицій, активність підприємництва, рівень людського капіталу, адміністративні перепони та якість фінансового регулювання. Податкова політика суттєво впливає на всі ці аспекти, сприяючи чи перешкоджаючи розвитку економіки. Дослідження ролі податкової політики в забезпеченні економічного зростання зосереджено на вивченні структури оподаткування – комбінації ставок і податкових баз. Західні економісти зазвичай вважають, що структура оподаткування має більший вплив на економічне зростання, аніж загальний рівень податкового навантаження, оскільки останній лише відображає вибір соціально-економічної моделі розвитку країни [1]. Однак надмірне податкове

навантаження знижує рівень заощаджень та інвестицій, а також сприяє відтоку капіталу з підприємств, для яких величина заробітної плати та система оподаткування є критичними факторами ведення бізнесу. Крім того, співвідношення податкових надходжень до ВВП не може бути єдиним і основним критерієм для оцінки податкового тягара чи ефективності податкової політики. Важливе значення мають також показники податкового навантаження для різних груп платників – юридичних і фізичних осіб.

На сьогодні не існує єдиного визначення поняття податкової політики. В науковій літературі часто використовується термін «фіскальна політика», який описує дії державних органів щодо управління державними доходами і витратами. Окрім цього, при розгляді державного впливу на економіку, обсяг національного доходу та зміни цін, виділяють два основні інструменти урядового регулювання – фіскальну та грошово-кредитну політику. Фіскальна політика, у свою чергу, розглядається як управління системою оподаткування та державними витратами. Це ширше поняття, яке включає бюджетно-податкову політику, що спрямована на досягнення таких цілей, як підтримка високого рівня зайнятості, перерозподіл національного доходу, накопичення бюджетних ресурсів для фінансування соціальних потреб та стимулювання економічного зростання через різні підходи до формування бюджету, регулювання державних видатків і змін у податковій системі.

Водночас українські науковці трактують податкову політику більш вузько. Термін «державна податкова політика» вказує на діяльність держави в галузі управління податками [2, с. 14], а також визначає форми та завдання, що належать до компетенції держави у вирішенні важливих соціально-економічних завдань [3 с. 23]. Мова йде про реалізацію державної влади в конкретних сферах управління. Отже, податкова політика – це втілення державної влади через механізм оподаткування, який є важливим інструментом державного управління.

О. Василик визначає податкову політику як державну стратегію оподаткування юридичних і фізичних осіб, основною метою якої є

формування державного бюджету при одночасному стимулюванні підприємницької активності. Це реалізується через систему податків, ставки та податкові пільги [4, с. 45]. Подібне трактування надається в «Фінансовому словнику» А.П. Загороднього, Г. Вознюка та Т. Смовженко, де державну податкову політику описано як політику оподаткування фізичних та юридичних осіб з метою формування бюджету та стимулювання бізнесу [5, с. 59]. В «Економічній енциклопедії» податкова політика визначена як частина економічної політики, яка включає набір цілей і заходів, спрямованих на ефективне функціонування податкової системи відповідно до соціально-економічних завдань суспільства [6, с. 769].

Багато вітчизняних та зарубіжних дослідників розглядають податкову політику як комплекс заходів, що стосуються встановлення та стягнення податків, а також визначення структури та ролі податкової системи в державному управлінні соціально-економічним розвитком. Зокрема, Г. Ісаншина визначає податкову політику як «систему дій держави в галузі податків та оподаткування», яка відображається у вигляді податків, податкових ставок, визначенні платників та об'єктів оподаткування, а також у наданні податкових пільг [7, с. 6]. А. Соколовська зазначає, що «сучасна податкова політика полягає в установленні та зміні елементів податкової системи, таких як види податків, ставки, структура податкової системи, суб'єкти та об'єкти оподаткування, податкова база, пільги тощо, з метою забезпечення належних бюджетних надходжень для виконання державою своїх функцій та стимулювання економічного розвитку» [8, с. 65].

Це яскраво демонструють кілька відомих класифікацій податкової політики, що акцентують увагу на практичних цілях державної діяльності в сфері оподаткування. Багато науковців розділяють податкову політику на кілька видів, залежно від пріоритетних напрямків управлінських заходів у цій сфері.

Зокрема, фіскальний тип податкової політики орієнтований на максимальне збільшення доходів без урахування стратегічних інтересів

економіки, регіонів та платників податків. Така політика зазвичай характеризується великою кількістю податків і зборів, високими податковими ставками, значним податковим тягарем, мінімальною кількістю податкових пільг, а також значними розбіжностями між нарахованими і сплаченими податками.

Регулюючий тип податкової політики робить акцент на посиленні регулюючої функції податків, навіть якщо це відбувається за рахунок зниження фіскальної ефективності. Така політика часто характеризується надмірним використанням податкових пільг, створенням пільгових економічних зон, слабким податковим контролем і встановленням ставок податків, що не відповідають мінімальним потребам держави у фінансових ресурсах.

Контрольно-регулятивний тип податкової політики, що вкрай рідко застосовується в чистому вигляді, характеризується тим, що держава, не змінюючи основні елементи податкового процесу, намагається компенсувати фіскальні та економічні втрати через посилення контролю, штрафні санкції та інші репресивні заходи. Основною метою податкового контролю в такій політиці є максимізація збору штрафів з платників податків, що поступово перетворюються на стабільне і значне джерело доходів держави.

Комбінована податкова політика націлена на забезпечення стабільності і рівномірності надходжень до бюджету. Це досягається через збільшення легальних обсягів споживання та доходів, активізацію інвестиційної діяльності та ефективну роботу системи податкового контролю. Водночас важливо оптимізувати ставки податків, податкове навантаження, структуру податкової системи, пільги й санкції, а також стимулювати добровільну сплату податків і зменшувати заборгованість перед бюджетом [9, с. 81-83].

У науковій літературі існують різні підходи до класифікації податкової політики, зокрема за рівнем податкового навантаження, масштабами та тривалістю її цілей, територіальними ознаками, спеціалізацією тощо.

Варто зазначити, що в наведених вище визначеннях податкова політика часто ототожнюється з механізмами її реалізації, зокрема з податковою системою. Це не є помилковим, оскільки поняття «політика» охоплює значно ширший спектр.

Поглиблений аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що в літературі податкова політика зазвичай розглядається як:

- діяльність держави в сфері оподаткування;
- система відносин між державою і платниками податків, що виникають під час реалізації функції стягування податків;
- комплекс правових, економічних та організаційних заходів для регулювання податкових відносин;
- державна політика оподаткування юридичних та фізичних осіб, спрямована на забезпечення податкових надходжень до бюджету і стимулювання економічного зростання (через регулювання структурних змін у попиті та пропозиції та інші механізми);
- частина загальної економічної чи фінансової політики держави, орієнтована на середньострокову і довгострокову перспективу.

Запропоновані варіанти характеристик податкової політики охоплюють як теоретичний, так і практичний аспекти діяльності держави в галузі податкових відносин, однак у більш вузькому розумінні вони переважно визначають її як економічну категорію.

Сучасна податкова політика, у широкому сенсі, залежить від економічних, політичних і соціокультурних факторів розвитку суспільства. Вона є важливим інструментом для розподілу національного доходу, наповнення бюджету, стимулювання економічного зростання та впливу на формування соціальної політики держави. Багато сучасних дослідників

зосереджують увагу саме на соціально-економічних та інших неекономічних аспектах податкової політики.

В. Онищенко вважає, що податкова політика – це система державних заходів, спрямованих на регулювання оподаткування. Водночас він наголошує, що зміст та цілі цієї політики зумовлені соціально-економічними та політичними факторами розвитку суспільства. Автор підкреслює, що соціально-економічні стратегії, які визначають розвиток національної економіки, соціальні групи при владі та міжнародні зобов'язання у сфері державних фінансів суттєво впливають на її формування. Отже, можна стверджувати, що, з одного боку, податкова політика є результатом загального підходу до державного регулювання економіки, а з іншого – вона сама має безпосередній вплив на концепцію цього регулювання [10, с. 7].

Слід зазначити, що досвід України демонструє, як десятиліття функціонування в радянській соціально-економічній системі, а також складні періоди пострадянських трансформацій у всіх сферах суспільного життя, істотно вплинули на підходи до формування податкової системи. Вона, в основному, орієнтована на виконання лише фіскальних функцій. Ці та інші негативні фактори, що характеризують пострадянський період в Україні, призвели до відсутності мотивації у більшості громадян бути сумлінними платниками податків, сприяли формуванню глибокої недовіри до державних інститутів і податкової політики, а також не стимулювали покращення інвестиційного клімату чи розвиток громадянського суспільства. У той же час досвід розвинутих демократичних країн підтверджує, що громадяни мають не лише право, а й обов'язок брати участь у розробці та реалізації податкової політики з метою захисту своїх інтересів як платників податків. Отже, розробка податкової політики в сучасній демократичній та правовій державі повинна бути результатом взаємодії між платниками податків і державними інституціями.

У трактуванні Я. Литвиненка податкова політика визначається як система взаємин між платниками податків та державою, а також як стратегія

їх спільних дій у різних економічних умовах та системах господарювання [11, с. 4].

Розуміння податкової політики набуває ширшого соціального виміру. Такий підхід є вкрай важливим, оскільки будь-який податок, окрім виконання фіскальної та регулюючої функцій, має певні соціальні наслідки. Суспільна ціна податків полягає у зменшенні особистого добробуту окремих платників, при цьому ця частина доходу через бюджет перерозподіляється серед усіх громадян країни [12, с. 23].

Необхідно пам'ятати про суспільний аспект податкової політики, який базується на соціальній функції держави. Вона забезпечує перерозподіл національного добробуту, де оплата громадянами за державні блага є єдиним шляхом використання податкових надходжень. Це дозволяє досягати рівноваги між державою – виробником суспільних благ, та громадянами, через еквівалентну угоду «блага-податки» [13, с. 41].

Однак варто зауважити, що існує значна різниця в поглядах на побудову податкових систем з точки зору держави і громадян, а також економічних суб'єктів. Ці різниці та спільні інтереси впливають із посередницької ролі бюджету між загальнонаціональним добробутом та особистим доходом громадян. З боку держави оптимізація податкової системи полягає у досягненні балансу між стимулюванням ефективності виробництва, зокрема підтримкою підприємницького ризику, та максимізацією функції суспільного добробуту при зменшенні соціальної нерівності [14, с. 51].

Як саме держава реалізує свою функцію у сфері оподаткування, безпосередньо впливає на гармонізацію податкових інтересів між державою та громадянами-платниками податків. Цей процес є важливою частиною взаємодії між владою та інститутами громадянського суспільства в контексті оподаткування. Таким чином, соціальний аспект податкової політики підкреслює необхідність співпраці між державою та громадянами через їхні представницькі інститути, які захищають як приватні, так і колективні

інтереси в податковій сфері. Адже податкова політика держави впливає на інтереси всіх громадян, не лише в аспекті обсягів податкових виплат, але й в контексті співвідношення податкового навантаження з наданими державою суспільними благами на витрачені громадянами кошти.

Це взаємодія між громадянським суспільством та державою сприяє розвитку активного діалогу щодо розробки, коригування та реалізації податкової політики. Оскільки громадськість в основному цікавить практичне застосування податкової політики, основним об'єктом суспільного інтересу є її механізми, тобто конкретні способи збору податків та перерозподілу національного доходу.

Дослідники [15] класифікують механізми податкової політики таким чином:

- зміна рівня податкового навантаження на платників (зниження чи підвищення);
- заміна існуючих методів та форм оподаткування на нові, запровадження нових податків або скасування існуючих;
- коригування масштабу застосування певних податків або податкової системи в цілому;
- введення чи скасування податкових пільг;
- маніпуляція між прогресивними та пропорційними методами оподаткування, а також впровадження диференційованих податкових ставок.

До інструментів податкової політики, які сприяють функціонуванню механізмів оподаткування та досягненню цілей податкової стратегії й тактики, зазвичай відносять: податкові ставки, пільги та преференції, податкові стимули й санкції, формування податкової бази, а також визначення об'єктів і суб'єктів оподаткування [12, с. 37].

Отже, особливість механізмів податкової політики, що включають фіскальні, регулюючі, стимулюючі та перерозподільні важелі, завжди викликатиме значний інтерес з боку суспільства до ефективності їх реалізації державними органами. Чим більше цей інтерес набуватиме

практичних форм впливу через громадські організації та інші об'єднання громадян, тим важливішу роль у житті країни відіграватиме громадянське суспільство. Тому податкову політику можна трактувати як комплекс правових, економічних та організаційно-контрольних заходів, здійснюваних органами державної влади для встановлення та збору податків з метою формування фінансової основи держави, реалізації її завдань і функцій, стимулювання соціально-економічного розвитку, забезпечення національної безпеки та надання громадянам суспільних послуг. Це відбувається завдяки взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства, і реалізується через податкову систему країни.

З результатів проведеного дослідження можна зробити висновок, що якість розробки та виконання податкової політики значною мірою залежить від впливу громадянського суспільства на державну владу. Вплив інститутів громадянського суспільства, які захищають права та інтереси громадян у різних сферах, є одним із ключових факторів, що забезпечують соціальну функцію податкової політики.

1.2. Характеристика елементів податкового механізму

Для створення ефективної податкової системи важливим завданням є оцінка того, як податковий механізм впливає на економічні та соціальні процеси на макро- і мікрорівнях. Податкова політика реалізується через податковий механізм. Управління податковими відносинами державою здійснюється переважно за допомогою фіскальної функції податкової системи, хоча економічна та соціальна функції використовуються недостатньо. Для розвитку сильної і стабільної економіки необхідно зміцнити регулюючу функцію, що дозволить збалансувати інтереси держави та реального бізнесу – зокрема через податковий механізм. Загалом вважається,

що основними елементами податкового механізму є планування, регулювання, контроль та податковий аналіз (див. рис. 1.1.).

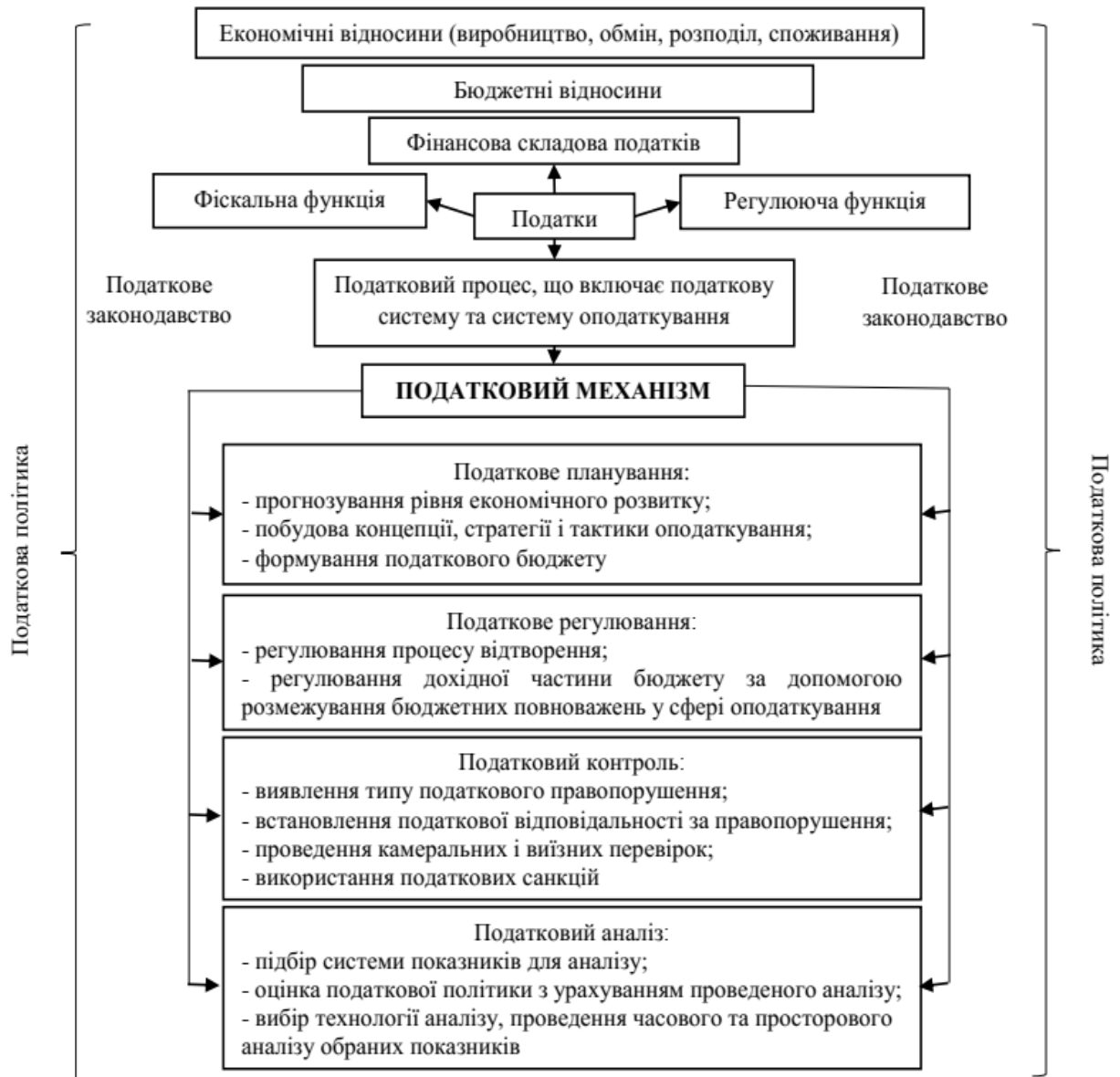

Рис. 1.1. Елементи податкового механізму та його взаємозв'язок з податковою політикою

Джерело: [16]

Розглянемо складові податкового механізму.

Основною метою податкового планування є забезпечення досягнення якісних і кількісних показників програм соціально-економічного розвитку країни, з урахуванням чинного податкового законодавства. На державному рівні податкове планування визначається через аналіз податкових надходжень,

тенденцій і факторів, що сприяють розширенню податкової бази, на основі чого здійснюється розрахунок обсягів надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Принципи податкового регулювання ґрунтуються на економічній обґрунтованості, фінансовій доцільності та збалансованості інтересів. Основні завдання податкового регулювання полягають у створенні сприятливого податкового клімату для внутрішньої та зовнішньої діяльності підприємств, а також забезпеченні преференційних умов для стимулювання розвитку пріоритетних галузей і регіонів. Ключовим інструментом державної податкової політики є податкова ставка, яка визначає відсоток податкової бази або її частини, що підлягає оподаткуванню. Зміна ставки дає можливість уряду проводити податкове регулювання без необхідності змінювати все податкове законодавство, лише коригуючи ставки.

Окрім податкової ставки, важливим засобом реалізації податкової політики є податкові пільги. Вони дозволяють фізичним та юридичним особам, які відповідають певним критеріям, отримувати часткове або повне звільнення від податків [16, с. 35].

Часто об'єктом податкового стимулювання є інвестиційна діяльність. В багатьох країнах прибуток, що направляється на ці цілі, частково або повністю звільняється від оподаткування. Важливою складовою податкового механізму є податкові санкції. З одного боку, вони виступають інструментом для держави, що гарантує виконання платниками податків своїх зобов'язань, а з іншого – стимулюють платників до використання більш ефективних форм ведення бізнесу. Податкові санкції є непрямим методом впливу в податковому механізмі, оскільки вони не безпосередньо коригують ефективність господарської діяльності. Їх ефективність значною мірою залежить від роботи контролюючих органів.

Основною метою податкового регулювання є досягнення балансу інтересів трьох ключових суб'єктів: держави, підприємств і громадян. Тому правильно розроблена податкова політика та належно функціонуючий

податковий механізм, який враховує необхідні вимоги до його структури та роботи, є основою для ефективного оподаткування.

Економіка має кілька точок взаємодії з податками. По-перше, економіка є основним джерелом сплати податків. Коли податки є натуральними, то вони розподіляють продукцію, що створюється в процесі виробництва. Якщо ж податки є грошовими, то вартість, створена на етапі виробництва, переходить на етап обміну, де формується грошова вартість, яка також бере участь у розподілі та оподаткуванні. Потім ця грошова вартість проходить через різні етапи розподілу та перерозподілу, стаючи джерелом для податкових виплат. По-друге, податки є частиною економічної системи, вони виражають розподіл суспільного продукту. Податкова система є невід'ємною складовою економіки. По-третє, об'єктами оподаткування можуть бути юридичні факти, пов'язані з будь-яким етапом суспільного відтворення: виробництвом, обміном, розподілом чи споживанням. По-четверте, податки, через перерозподіл вартості на користь держави, пов'язані із стадією розподілу. Таким чином, податкові відносини є розподільчими та перерозподільчими економічними відносинами [17, с. 18].

Податковий контроль здійснюється через моніторинг своєчасної сплати податків, організацію та проведення податкових перевірок (камеральних, документальних та фактичних), а також заходів контролю, включаючи перевірку виконання рекомендацій за результатами попередніх перевірок.

Податковий аналіз полягає в дослідженні різних параметрів оподаткування, що дозволяє формувати аналітичні показники, такі як рівень, структура і динаміка податкових надходжень, заборгованість, оцінка податкового навантаження тощо. Це створює інформаційну основу для подальшого податкового планування та регулювання.

Процеси податкового планування, регулювання, контролю та аналізу є частиною податкового менеджменту, який є складовою фінансового управління держави. Завдяки ефективному функціонуванню цих елементів досягаються основні цілі забезпечення податкової безпеки країни, зокрема:

- припинення використання нелегальних схем податкової оптимізації.
- контроль за виконанням податкового законодавства в частині правильності розрахунку, повноти та своєчасності сплати податків і зборів до відповідних бюджетів.
- реалізація стратегічних напрямків податкової політики.
- виконання податкових планів за умови ефективного поєднання елементів податкового механізму, методів планування, прогнозування, регулювання, контролю, аналізу та податкового менеджменту.
- підготовка звітів про виконання податкового бюджету та їх детальний аналіз.
- регламентація податкових процедур і визначення заходів відповідальності за порушення податкового законодавства.
- забезпечення максимальної мобілізації податкових доходів держави [18, с. 83].

Усі складові елементи податкового механізму умовно поділені, оскільки в реальності вони часто переплітаються, і податкове регулювання з контролем утворюють єдину, взаємопов'язану систему. У процесі поточного регулювання податків застосовуються як методи заохочення, такі як податкові пільги, так і санкційні методи, зокрема накладення штрафів, стягнення боргів через майно платників або їхніх дебіторів, процедур банкрутства тощо. Ці дії розкривають загальну мету податкового регулювання. Елементи податкового механізму є самостійними комплексами дій, кожен з яких підпорядковується своїм принципам організації, оцінки та узагальнення, при цьому в межах кожного елемента використовуються специфічні методи та техніки податкових дій.

Різниця в методах податкового планування, регулювання, управління і контролю дозволяє досліджувати ці сфери як окремі складові, з'ясовуючи закономірності, що їм властиві. Це дозволяє розробити напрямки для вдосконалення податкового механізму як цілісної системи. Крім того, всі елементи податкового механізму не лише підпорядковані науковим теоріям, а

й практичним рекомендаціям інших галузей, таких як загальна теорія планування, маркетинг та інші дисципліни. Це ж стосується і податкового регулювання, управління та контролю.

Вважаємо, що для забезпечення економічної безпеки держави необхідно не лише боротися з ухиленням від сплати податків і тіньовою економікою, але й підвищувати якість податкового менеджменту та контролю. Це можливо через застосування сучасних аналітичних методів, планування, моделювання та новітніх технологій податкового регулювання. Важливо також враховувати регіональні особливості, географічне розташування, галузеву специфіку, податковий потенціал, а також механізми взаємодії між державними та місцевими стратегіями для ефективного використання податкового механізму на всіх рівнях.

Отже, формування податкового механізму, який є комплексом взаємопов'язаних елементів, таких як податкове планування, регулювання, контроль та аналіз, визначається сутністю та функціями податків. Ці функції, у свою чергу, орієнтовані на досягнення високої ефективності роботи податкової системи та забезпечення стабільного економічного розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому.

1.3. Податкове регулювання соціально-економічного розвитку

Рішення щодо податкової політики мають великий вплив на активність підприємств і соціально-економічний розвиток країни. Для ефективного формування та реалізації податкової стратегії необхідно використовувати збалансований підхід, що сприяє стабільності економіки. Зміни в податковій політиці та стратегічне планування мають на меті залучення додаткових інвестицій у реальний сектор економіки. Покращення механізмів податкового

регулювання допоможе краще адаптувати оподаткування до соціально-економічного середовища.

Податкова система повинна оперативно реагувати на зміни в структурі виробництва і споживання та економічні виклики, зберігаючи при цьому стабільні принципи, що діють протягом тривалого часу. Важливо забезпечити оптимальні пропорції суспільного відтворення, стійкий економічний розвиток і підвищення рівня життя населення. Одним з основних завдань податкової політики є створення інституційного середовища, яке стимулює економічний розвиток через структурні і інноваційні зміни.

Податкове регулювання впливає на розподіл ресурсів у суспільстві. Податкова система повинна забезпечувати достатні фінансові надходження для виробництва суспільних благ і послуг, але при цьому її структура повинна бути такою, щоб не знижувати мотивацію підприємців, а навпаки, стимулювати чесне ведення бізнесу.

У процесі соціально-економічних змін постає необхідність вдосконалення методів і механізмів податкової політики. Ефективність податкової системи, а також її вплив на економічні процеси, залежить від того, як правильно поєднані її складові та як налаштоване фіскальне регулювання. Модернізація податкової системи повинна відповідати довгостроковим цілям розвитку країни.

У стратегічному плані податкова політика в країнах ЄС зосереджена на досягненні цілей, які виходять за межі чисто фіскальних завдань. Це включає забезпечення сталого розвитку, макроекономічної стабільності, проведення реформ, підвищення рівня життя громадян, поліпшення інвестиційного клімату, гарантування безпеки, покращення якості медичних та освітніх послуг, а також захист навколишнього середовища [19].

Основними заходами податкового регулювання, спрямованими на прискорення економічного зростання, є: прискорення повернення ПДВ, зниження ставки єдиного соціального внеску, введення фіскальних стимулів для створення нових робочих місць та працевлаштування молоді, надання

можливості розстрочки або відстрочки податкових зобов'язань, розробка галузевих податкових пільг, а також використання податкових кредитів для фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

У контексті євроінтеграції ключовими напрямками трансформації податкової політики є систематизація видів податків на основі принципу справедливого перерозподілу доходів, уніфікація норм їх адміністрування (зокрема щодо акцизів), удосконалення процедур взаємодії між платниками податків і фіскальними органами та інші.

Основними принципами податкового регулювання є фіскальна достатність, соціальна справедливість, мобільність, нейтральність, економічність, рівномірність та зручність сплати податків. Податкова політика має створювати сприятливі умови для ведення бізнесу в країні, формувати податково-митний простір, який не заважає залученню іноземних інвестицій і використанню таких глобальних ресурсів розвитку, як передові технології, фінансова допомога та кваліфікована робоча сила.

Реалізація податкової політики, спрямованої на економічний розвиток, має активізувати інвестиційні процеси та сприяти технологічній модернізації економіки. Інновації в фіскальній сфері, зокрема введення податку на виведений капітал, можуть вирішити кілька проблем, зокрема:

- Невизначеність базового показника для обчислення податку та складність коригування податкових зобов'язань;
- Недосконалість процедур документальних перевірок;
- Проблеми з ухиленням від податків, зокрема через використання спрощеної системи оподаткування та офшорних компаній;
- Зниження капіталізації підприємств;
- Обмеження інвестиційно-інноваційної активності та ускладнення процесів кредитування;

- Подвійне оподаткування дивідендів, коли спочатку підприємство сплачує авансовий податок на прибуток, а потім отримувач дивідендів ще й платить податок на доходи фізичних осіб.

Введення податку на виведений капітал має призвести до таких результатів:

- спрощення розрахунку об'єкта оподаткування шляхом усунення необхідності коригування фінансової звітності;
- впровадження прозорої системи відбору платників для перевірок;
- усунення незаконних схем ухилення від податків і суттєве зменшення можливостей для «оптимізації баз», без погіршення умов для ведення бізнесу;
- забезпечення можливості спрямування прибутку підприємства на його капіталізацію, якщо це буде необхідно;
- оживлення інвестиційної активності та полегшення доступу до кредитних ресурсів;
- виправлення практики подвійного оподаткування дивідендів.

Проте введення податку на виведений капітал не є панацеєю для всіх проблем податкової системи та не забезпечить миттєвого підвищення фіскальної ефективності. Крім того, цей захід може викликати суперечки щодо його відповідності плану BEPS. Тому разом із впровадженням цього податку необхідно також шукати бюджетні компенсатори, які допоможуть уникнути небажаних наслідків для фіскальної системи [19].

В умовах фінансової нестабільності держави економічні учасники змушені постійно перевіряти актуальність норм фіскального законодавства, щоб коректно і вчасно виконувати свої податкові зобов'язання. Основною проблемою для них залишається неможливість ефективного середньострокового планування через постійні зміни в законодавстві. Для фіскальних органів це означає необхідність додаткової та часто надмірної консультативної роботи з платниками податків, що веде до збільшення витрат часу і неефективності бюджетних витрат. Це не означає, що податкове

законодавство повинно ставати жорстким та незмінним. Навпаки, зміни в податкових нормах мають здійснюватися відповідно до економічних тенденцій. Проте важливо, щоб економічні агенти своєчасно отримували інформацію про можливі зміни в податковому законодавстві, а такі зміни повинні бути предметом публічного обговорення для досягнення консенсусу. Оприлюднення середньо- та довгострокових планів діяльності державними інституціями дозволяє бізнесу враховувати реалістичні параметри фінансового середовища та точніше прогнозувати ефект від своєї діяльності [20].

Відповідно до національних правових норм, зміни в податковому законодавстві повинні бути внесені не пізніше 1 липня року, що передусе бюджетному періоду, в якому вони мають бути реалізовані. Шість місяців є достатнім терміном для обґрунтованої корекції норм, що базується на громадському обговоренні. Важливо, що питання податкової політики тісно взаємопов'язані з бюджетними процесами. Тому останнім можливим терміном для внесення змін може бути дата подання проекту державного бюджету до Верховної Ради, тобто 15 вересня. Зміни в законодавстві, що часто є суперечливими та нестабільними, створюють фінансові ризики як для платників податків (мікроекономічний рівень), так і для державних інституцій (макроекономічний рівень), що може призвести до втрат фінансових ресурсів або недоотримання податкових надходжень.

У контексті стратегії сталого розвитку національної економіки важливо створити податкову політику, яка раціонально поєднувала б інтереси як мікро-, так і макроекономічних суб'єктів, мінімізувала б вплив невизначеності на основні економічні процеси і забезпечувала б стійке економічне зростання через вигоди для економічних агентів.

Важливим є також поняття податкового ризику: для економічного суб'єкта це невизначеність щодо загального податкового навантаження в порівнянні з прогнозованими економічними результатами; для публічних інституцій ризик полягає в тому, що економічні агенти можуть

використовувати прогалини в законодавстві для уникнення оподаткування. Хоча ці ризики є протилежними, правильно сформульована податкова політика може досягти балансу між ними.

Якщо забезпечити стабільність податкового законодавства, економічні суб'єкти будуть своєчасно інформовані про зміни в податковому середовищі. На мікрорівні це дасть можливість підприємцям орієнтуватися як на власні стратегії, так і на загальні принципи державної фінансової політики. Ми вважаємо, що ці підходи мають бути об'єднані в універсальну стратегію, яка враховує інтереси кожного індивіда, як споживача, так і виробника суспільних благ і послуг.

Протягом тривалого часу податкові органи розвинутих країн світу організовували свою роботу за функціональним підходом. Цей підхід полягає у створенні структури та процесів адміністрування на основі основних податкових функцій, таких як облік платників податків, їх обслуговування, інформаційно-аналітичне забезпечення, проведення перевірок і звірок тощо. Така організація дозволяє стандартизувати адміністрування, підвищуючи ефективність взаємодії з платниками податків і зборами. Важливо продовжувати розвиток цього підходу, доповнюючи його сегментованою моделлю, що враховує потреби різних категорій платників податків.

Оптимізація податкових платежів і ухилення від сплати податків є проявами нерегульованої економічної поведінки. Для покращення адміністрування, яке є важливою частиною формування дохідної частини бюджету, необхідно зменшувати податковий розрив – різницю між потенційно нарахованими податками і фактично зібраними сумами.

Держава повинна адаптувати податкову систему до нових вимог, що виникають у результаті інтеграційних процесів, зміни структури платників податків та технологічного прогресу. Це безпосередньо впливає на ефективність адміністрування податків, яку можна покращити за допомогою застосування інструментів управління ризиками. Одним з найактуальніших питань є оптимізація розподілу повноважень та фінансових ресурсів між

центральними та місцевими органами влади, що сприяє підвищенню ефективності та стійкості бюджетної системи України.

Податкове регулювання є важливим інструментом для впливу на економічний розвиток та соціальну стабільність у суспільстві. В його основі лежать численні перерозподільчі відносини, пов'язані з суспільним продуктом. Динаміка і характер цих процесів визначають споживчу та інвестиційну поведінку економічних суб'єктів. Ефективність фіскального регулювання полягає в знаходженні збалансованих принципів, ставок та бази оподаткування, які будуть оптимальними для суспільства. Розвиток методів прогнозування та планування податкової політики в умовах глобалізації дозволить покращити адаптацію податкового регулювання до економічних і соціальних змін. Для вдосконалення податкового регулювання при формуванні державних доходів важливо поліпшити якість прогнозування макроекономічних показників та планування податкових надходжень, а також підвищити ефективність механізмів стягнення податків і запобігання зростанню податкової заборгованості. Важливою є також збалансована податкова політика, яка повинна ґрунтуватися на системному підході до взаємодії складових податкових відносин, з урахуванням принципів фіскальної достатності, нейтральності, стабільності та економічності.

Висновки до розділу 1

Податкова політика має суттєвий вплив на економічний розвиток країни та добробут її громадян. Її основна мета полягає в забезпеченні необхідних державних доходів і соціального захисту населення. Ефективність цієї політики залежить від багатьох чинників, зокрема від правильного встановлення податкових ставок, а також від ефективного збору та витрачання податкових коштів.

Розробка податкової політики ґрунтується на певних принципах, що визначають її основні завдання. Оновлення податкової системи починається з формулювання принципів оподаткування та їх оптимального застосування, на чому повинно базуватись податкове законодавство. Українське суспільство повинно зрозуміти, що податкові відносини є складними, а в складних ситуаціях не існує простих рішень.

Для підвищення результативності податкової політики необхідно забезпечити її прозорість і передбачуваність, запобігти корупційним проявам і неналежній діяльності відповідальних органів, а також сприяти розвитку бізнесу та скороченню тіньового сектору економіки. Основними принципами цієї політики є універсальність податків, їх пропорційність доходу, а також зручність, простота і ефективність системи оподаткування. Серед ключових функцій податкової політики виокремлюють фінансову, економічну, соціальну, екологічну та контрольну.

Ефективність податкової політики визначається результатом впровадження відповідних інструментів. Важливо знаходити оптимальний баланс між підтримкою економічного зростання та забезпеченням соціального захисту громадян. Коректно направлена податкова політика може сприяти зростанню державних доходів і покращенню якості життя населення. Оцінка її результативності повинна бути системною та регулярною, щоб виявити слабкі місця і підвищити ефективність.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО СТАНУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Оцінка фіскальної ефективності податкової політики

Оцінка фіскальної ефективності податкової політики є важливим аспектом як в теоретичному, так і в практичному контекстах. Це пояснюється тим, що ефективність податкової системи безпосередньо впливає на наповнення державного бюджету, а отже, на реалізацію соціально-економічних планів країни. Важливо не тільки правильно збирати податки, але й раціонально використовувати їх для підтримки економічного розвитку та благополуччя суспільства.

Фіскальна ефективність податкової політики відображає, наскільки ефективно податкова система забезпечує державу необхідними фінансовими ресурсами для виконання її функцій. Якщо податкові надходження перевищують витрати, бюджет буде збалансованим і стабільним. У протилежному випадку, коли надходження не покривають витрати, може виникнути бюджетний дефіцит, що загрожує економічною нестабільністю.

Однією з головних проблем сучасної податкової системи є нестабільність податкового законодавства. Часті зміни в Податковому кодексі призводять до суперечностей між різними нормами, порушення податкової дисципліни і частих помилок у розрахунках податків. Така динаміка свідчить про те, що законодавство залишається непостійним і нестабільним (див. рис. 2.1). Крім Податкового кодексу, питання оподаткування також регулюються численними підзаконними актами, указами Президента, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів.

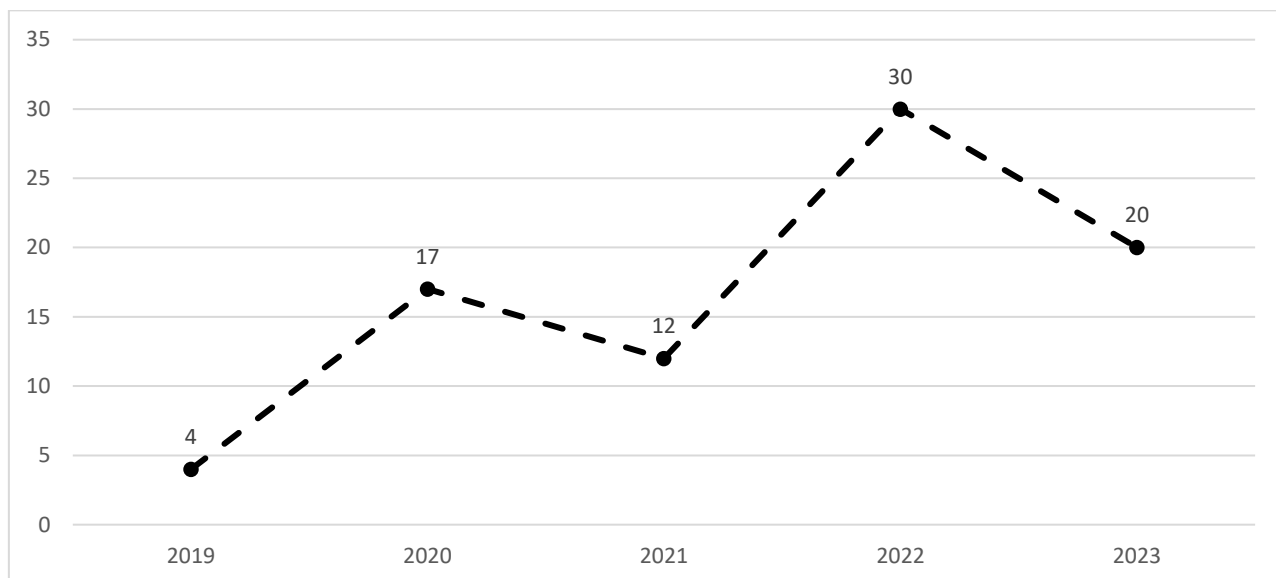

Рис. 2.1. Кількість внесених змін до Податкового кодексу України упродовж 2019-2023 рр., од.

Джерело: складено автором за даними [21]

Для оцінки фіскальної ефективності податкової політики можна використовувати кілька основних показників:

1. Аналіз структури податкових надходжень дозволяє визначити, які податки є головними джерелами доходів державного бюджету.

2. Якщо структура податкових надходжень є збалансованою та рівномірною, це вказує на ефективність податкової системи. Згідно з цими даними, можна відзначити, що податкові надходження складають значну частину доходів бюджетів усіх рівнів (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Доходи державного бюджету України упродовж 2019-2023 рр.,
млн.грн.

Показники	Роки					Відхилення 2023 р. до 2019р.
	2019	2020	2021	2022	2023	
1	2	3	4	5	6	7
Податкові надходження державного бюджету	799776,0	851115,6	1107090,9	949764,4	1201339,3	401563
Неподаткові надходження	186684,2	212949,9	175358,0	346327,7	991601,7	804918
Доходи від операцій з капіталом	183,0	79,4	328,7	611,0	100,3	-82,7

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6	7
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1139,9	1029,7	12576,1	9465,6	433404,5	432265
Цільові фонди	1770,8	187,1	209,4	136,2	432,1	-1338,7
Офіційні трансферти	8725,0	10658,0	209,4	136,2	42915,3	34190,3

Джерело: складено автором за даними [22]

Прямі податки включають: податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на майно, рентну плату, екологічний податок та інші. Непрямі податки (податки на споживання) – це податки, які обчислюються на основі вартості чи фізичних характеристик товарів і послуг, і розмір яких не залежить безпосередньо від доходів платника, а визначається за цінами або кількісними ознаками відповідних оподатковуваних операцій. Обсяги та динаміка надходжень прямих і непрямих податків до державного бюджету України наведені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Податкові надходження до Державного бюджету України
упродовж 2019-2023 рр., млн.грн.

Показники	Роки					Відхилення 2023 р. до 2019 р.
	2019	2020	2021	2022	2023	
Податок на додану вартість	378690,2	400600,1	536489,2	467001,0	580797,3	202107
Акцизний податок	123357,9	138296,2	162451,2	102352,9	167346,6	43988,7
Мито	30086,0	30460,5	38177,2	26246,0	40559,4	10473,4
Податок на доходи фізичних осіб	109954,0	117281,3	137555,2	148427,3	206944,8	96990,8
Податок на прибуток підприємств	107086,3	108695,0	147751,7	117049,9	143837,1	36750,8
Інші податки та збори	50601,6	55782,6	84666,4	88687,4	3731,1	-46870,5

Джерело: складено автором за даними [22]

Упродовж аналізованого періоду спостерігаємо зростання надходжень від податку на доходи фізичних осіб, акцизного податку, податку на додану вартість та податку на прибуток підприємств. Водночас, спостерігаємо зменшення надходжень від інших податків та зборів.

Структуру податкових надходжень Державного бюджету України наведено на рис. 2.2.

Дослідження показують, що податок на додану вартість є основним джерелом надходжень до державного бюджету, забезпечуючи 48,35% доходів у 2023 р. Це зумовлено тим, що ПДВ стягується на всіх етапах виробництва та обігу товарів, додається до ціни товару і сплачується кінцевим споживачем, але перерахунок і облік цього податку в бюджет здійснює податковий агент.

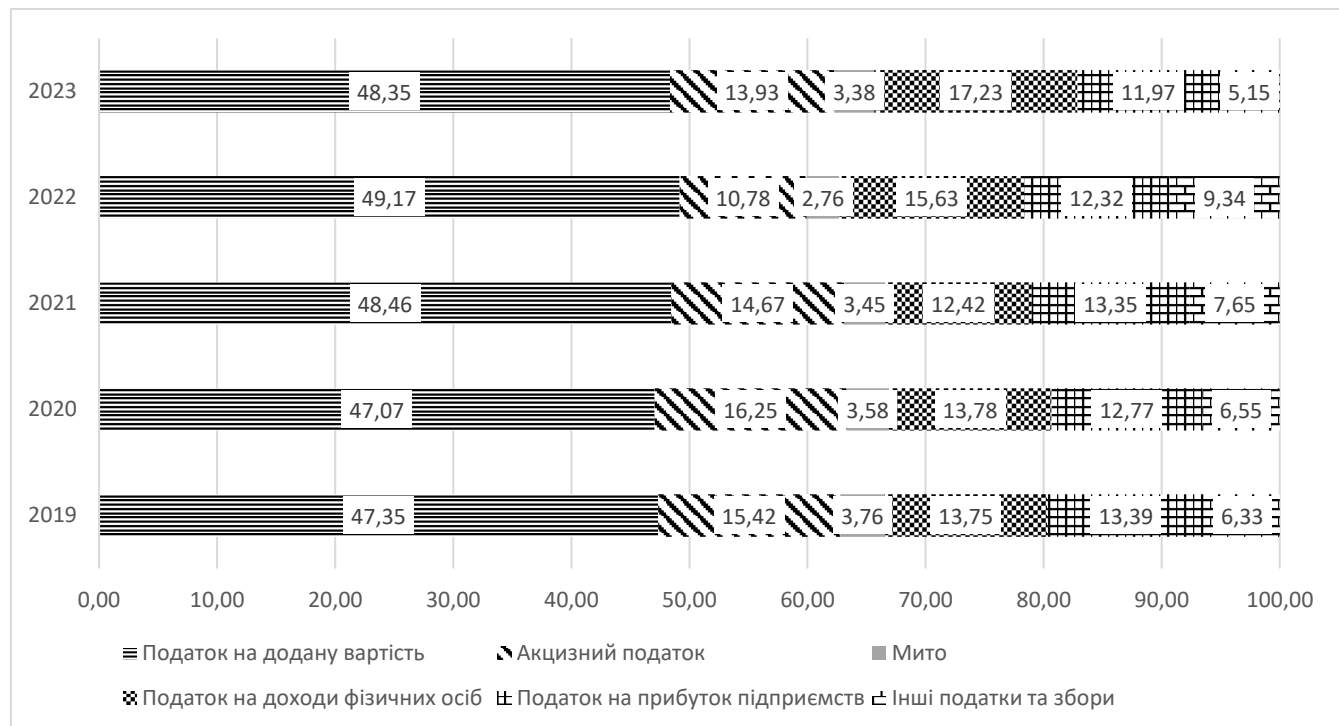

Рис. 2.2. Структура податкових надходжень Державного бюджету України упродовж 2019-2023 рр., %

Джерело: складено автором за даними [22]

Важливу частку доходів до бюджету складає акцизний податок. У 2021 р. його частка становила 14,67%, а в 2022 р. знизилася до 10,78%, а у 2023 р. – 13,93%, відповідно. Це один із більш нестабільних податків через часті зміни в законодавстві та специфіку ринку підакцизної продукції. Значний внесок у

формування бюджету також вносить податок на прибуток підприємств, який має потенціал стимулювання та регулювання підприємницької активності. Незважаючи на високий рівень тіньової економіки, надходження цього податку до бюджету зростають, що свідчить про покращення контролю за своєчасною та повною сплатою податків, підвищення платоспроможності окремих компаній і стимулювання підприємств до виконання податкових зобов'язань через систему пільг.

Нерівний та несправедливий розподіл податкового навантаження зумовлений недосконалістю законодавства, корупцією в податкових відносинах і високим рівнем тіньової економіки. Ці фактори негативно впливають на ефективність економічного розвитку та функціонування держави загалом. Вони свідчать про неефективність проведених реформ і недостатнє виконання державою своїх обов'язків.

3. Рівень податкового навантаження. Якщо податкове навантаження є високим, але не забезпечує необхідної кількості фінансових ресурсів для держави, це свідчить про неефективність податкової системи. В Україні рівень податкового навантаження порівняний з такими країнами, як Норвегія, Нідерланди та Німеччина, і становить близько 40%. Економіки цих країн почали підвищувати податкове навантаження лише з 2000-х років, збільшуючи його не більше ніж на 4% на рік, і лише зараз досягли поточного рівня. Водночас вони досягли значного економічного зростання при значно нижчому податковому навантаженні. Це свідчить про те, що високі податки можуть стримувати економічний розвиток. Наприклад, підвищення податків на 1% від ВВП може призвести до зменшення реального ВВП на 3% через два роки. Високі корпоративні та акцизні податки знижують стимулювання інвестицій і нарощування капіталу.

У міжнародній практиці податкове навантаження визначається як відношення фактичних податкових надходжень до валового внутрішнього продукту (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Рівень податкового навантаження в Україні упродовж 2019-2023 рр.

Показники	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Бюджетне податкове навантаження, %	29,1	29,8	33,3	34,7	29,68
Реальне ВВП, млрд. грн.	3675,7	3818,4	4363,5	3865,8	5518
Обсяг податкових надходжень Державного бюджету, млрд. грн.	1070,3	1136,6	1453,8	1343,2	1638,1
Податкове навантаження на працю, %	15,6	16,7	17,2	19,3	17,7
Податок на доходи фізичних осіб, млрд. грн.	297,8	319	378,3	272,2	312,9
Єдиний соціальний внесок, млрд. грн.	241,7	281,7	327	425,3	612,3
Єдиний податок, млрд. грн.	35,2	38	46,2	47,2	50,1
Податкове навантаження на капітал,%	4,6	4,6	5,8	5,2	4,3
Податок на прибуток підприємств, млрд. грн.	117,3	118,4	163,8	117,1	143,8
Рента, млрд грн.	52	57,1	89,3	85,4	94,1
Податкове навантаження на споживання,%	14,8	15,3	17,2	15,5	14,5
Податок на додану вартість, млрд. грн.	378,6	400,6	536,4	467	580,7
Акцизний податок, млрд. грн.	130,7	146,6	172	102,4	175,6
Мито, млрд. грн.	30	30,4	38,1	26,2	39,6
Інші, млрд. грн.	6	5,3	5,3	3,3	5,0
Загальне податкове навантаження, %	35,70	37,10	40,80	25,26	21,81
Бюджетне податкове навантаження, %	29,1	29,8	33,3	34,7	29,68
Реальне ВВП, млрд. грн.	3675,7	3818,4	4363,5	3865,8	5518

Джерело: складено автором за даними [22, 23]

Дані таблиці 2.3 демонструють, що зміни рівня податкового навантаження з року в рік вказують на нестабільний темп зростання ВВП, а також на постійні коригування в податковому законодавстві країни. Високе податкове навантаження на працю та споживання сприяє зростанню тіньової економіки, змушує роботодавців намагатися зекономити на персоналі та уповільнює зростання рівня життя населення. У свою чергу, зниження податків на доходи громадян має низку позитивних наслідків для економіки.

Якщо порівняти динаміку зростання ВВП в Україні та рівень податкового навантаження, можна помітити очевидний зв'язок: піки економічного зростання часто співпадають з періодами найменшого податкового навантаження, тоді як падіння економіки припадає на роки з високим рівнем податків (див. рис. 2.3).

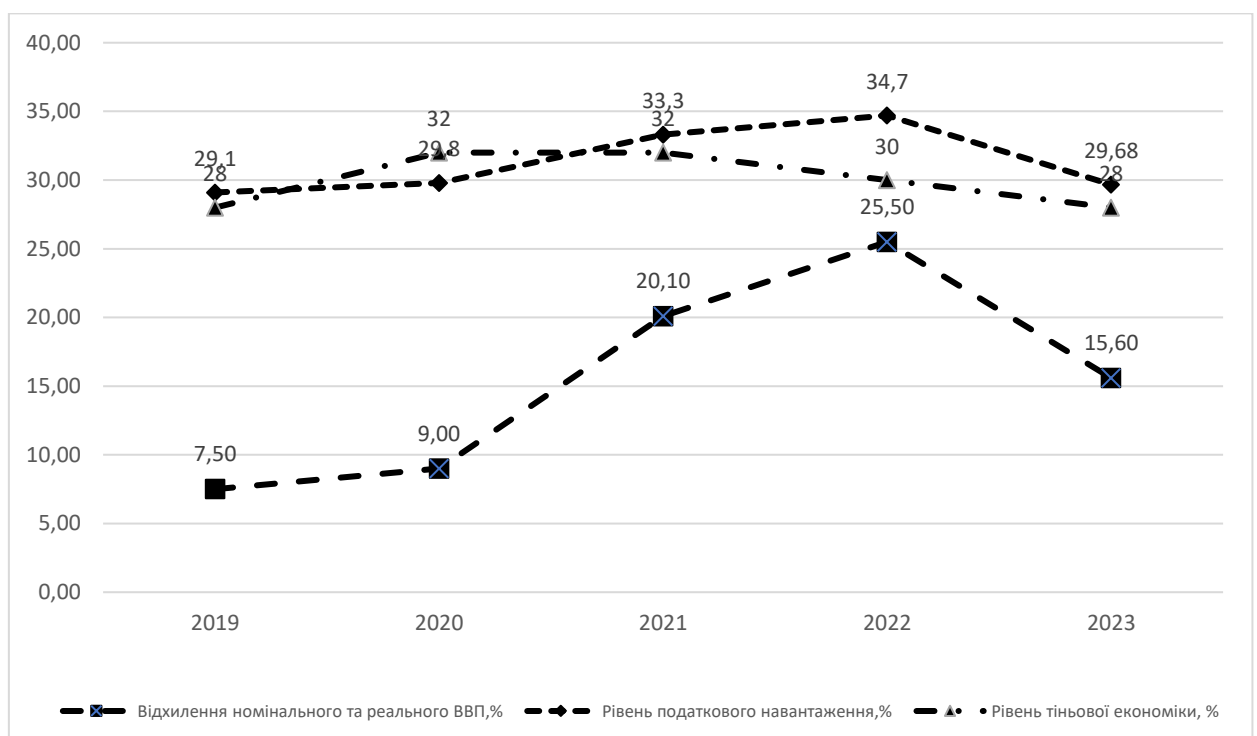

Рис. 2.3. Рівні податкового навантаження, тіньової економіки та відхилення номінального та реального ВВП в Україні упродовж 2019-2023 рр.

Джерело: розраховано автором

Окрім вже згаданих негативних ефектів для економіки, надмірне податкове навантаження також веде до розширення тіньової економіки. Це явище характерне для будь-якої економічної системи, однак у країнах з

трансформаційною економікою воно набуває значних масштабів. За даними Міністерства розвитку економіки України, рівень тінізації економіки у 2023 р. склав 28% від офіційного ВВП (рис. 2.3).

4. Рівень неплатежів та ухилення від сплати податків: цей показник відображає, наскільки ефективно держава забезпечує виконання податкових зобов'язань. Низький рівень неплатежів свідчить про хорошу роботу податкової системи. В Україні рівень тіньової економіки становить 30%, тоді як у Норвегії – 16%, Нідерландах – 10%, Німеччині – 11%. В Україні значні втрати податкових надходжень зумовлені широким використанням ухилення від сплати податків та агресивним податковим плануванням великих компаній. Для зменшення ухиляння від податків необхідно спростити податкові процедури, знизити податкове навантаження та посилити контроль за своєчасною сплатою податків через впровадження цифрових технологій у процес оподаткування, що допоможе мінімізувати людський фактор.

5. Витрати на збір та адміністрування податків: цей показник відображає ефективність використання державних ресурсів для підтримки податкової системи. Чим нижче витрати на адміністрування податків порівняно з доходами, отриманими від їх збору, тим ефективніше працює податкова система.

6. Рівень стимулювання економіки: цей показник дозволяє оцінити, наскільки ефективно податкова політика сприяє розвитку економіки та залученню інвестицій. В Україні податкова політика за цим показником є недостатньо ефективною.

2.2. Соціально-економічна ефективність реалізації податкової політики в Україні

Одним з ключових чинників кризових явищ в Україні стало недосконале податкове регулювання, яке призвело до уповільнення інноваційно-інвестиційних процесів і, як наслідок, до зниження реальних податкових надходжень. Економічна ефективність податкової політики, в свою чергу, визначається її здатністю позитивно впливати на економічний розвиток. Оцінка економічної ефективності податкової політики передбачає аналіз впливу податкових заходів на загальний стан економіки країни та її соціальний захист. Для цього використовуються різноманітні методи та інструменти, серед яких:

- оцінка впливу податкових заходів на збільшення чи зменшення державних доходів;
- аналіз впливу податкових змін на рівень інвестицій та розвиток підприємництва;
- оцінка впливу податків на соціальний захист населення;
- аналіз змін у рівні життя громадян під впливом податкових заходів;
- дослідження впливу податкової політики на конкурентоспроможність національної економіки.

Система адміністрування податків і зборів включає в себе реєстрацію та облік платників податків, обробку податкових декларацій, облік податкових зобов'язань і платежів, обслуговування платників, податковий контроль, апеляції платників податків та процедуру погашення податкового боргу.

Індекс економічної свободи є важливим показником при оцінці ефективності податкової політики, оскільки він дає чітке уявлення про ключові питання економіки, соціальної сфери та розвитку. Економічна свобода є цінним нематеріальним активом сучасного світу. Індекс базується на чотирьох основних групах показників: верховенство права, рівень

державного втручання, ефективність регулювання та відкритість ринку. Кожен із цих компонентів вважається однаково важливим для забезпечення економічної свободи, і всі вони враховуються при визначенні загального балу країни. Країни, які прагнуть до економічних реформ, можуть знайти значні можливості для покращення своїх показників у тих аспектах, де вони мають низькі результати.

У 2022 році Україна посіла 112-те місце в Індексі економічної свободи, отримавши 6,17 бала зі 10 можливих (максимальна свобода). У порівнянні з минулим роком покращення складає лише 0,01 бала. Індекс економічної свободи формується на основі п'яти основних компонентів:

- розмір держави (Україна займає досить високе 48-е місце);
- правова система та захист прав власності (104-е місце).
- стабільність валюти (131-е місце).
- свобода міжнародної торгівлі (89-е місце).
- рівень регулювання (141-е місце).

Отже, за методологією Індeksu економічної свободи, найбільш вразливими аспектами української економіки є фінансова стабільність, регулювання та правова система. Це є результатом недостатньо ефективної роботи Національного банку та Міністерства економіки. Наслідки політики, що сприяє обмеженню бізнесу, стають очевидними у відносинах між підприємствами та державою [24].

Ці результати свідчать про те, що Україна має економіку з обмеженою свободою, що суттєво стримує інвестиційну активність і загальний економічний розвиток. Індекс інвестиційної привабливості країни дозволяє оцінити ставлення бізнесу до інвестиційного клімату в Україні. Він побудований на трьох рівнях: передумови, основні чинники та економіка диференціації та агломерації, і складається з кількох підпоказників, що об'єднуються для формування загального результату.

Інтегральний показник інвестиційної привабливості України дещо покращився в другій половині 2022 року, досягнувши 2,48 бала, що

наближається до рівня 2020 року, коли країна переживала активну фазу пандемії COVID-19. Це свідчить про певне відновлення інвестиційної активності, незважаючи на труднощі. У першій половині 2022 року індекс знизився до 2,44 бала з максимальних 5. 84% директорів компаній-членів Асоціації оцінюють інвестиційний клімат у 2023 р. як несприятливий. Однак серед них зменшилась кількість тих, хто вважає його дуже поганим – з 37% до 24%. 7% топ-менеджерів оцінюють ситуацію як нейтральну, а 9% вважають її більш сприятливою. Незважаючи на війну, 32% респондентів вважають, що новим інвесторам буде вигідно виходити на український ринок (торік таку думку висловлювали лише 17%). Зі свого боку, 57% компаній, що вже працюють в Україні, планують інвестувати в країну навіть під час війни, а 79% готові взяти участь у процесі відбудови [25].

Незважаючи на воєнний стан, 99% компаній, що є членами Європейської Бізнес Асоціації, заявили про намір продовжувати свою діяльність в Україні в 2023 році, а 63% з них планують інвестувати в країну навіть під час війни. Плани інвестицій на 2023 рік включають підтримку власного бізнесу, зокрема інвестиції в зарплати, податки, сталий розвиток, цифровізацію, енергоефективність, логістику та внутрішні процеси.

Основними галузями, що продовжують привертати увагу інвесторів, залишаються агропромисловість, ІТ, фармацевтика, транспорт і FMCG. Однак з'являються також нові підприємці, які планують інвестувати в оборонну та військову сферу.

Військова агресія Росії проти України залишається найбільшим чинником, що негативно впливає на інвестиційний клімат країни. Друге місце займають атаки на енергетичну інфраструктуру України, третє – корупція, а четверте – проблеми з судовою системою. Серед позитивних змін бізнес-лідери відзначають надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС, скасування мит та квот на український експорт і «транспортний безвіз» з ЄС.

Аналіз ефективності податкової політики в Україні показує наявність суттєвих проблем, які впливають на економіку країни. До основних проблем можна віднести:

- Високий податковий тягар – Україна має один з найбільших податкових тягарів у Європі, що створює труднощі для бізнесу та сприяє відтоку капіталу з країни. Високі податки також можуть знижувати платоспроможність населення та рівень його життя.
- Низький рівень збору податків – існує багато недоліків у системі збору податків, включаючи відсутність ефективного контролю, що призводить до зниження обсягів надходжень та збільшення тіньової економіки.
- Непрозорість і складність системи оподаткування – система оподаткування в Україні має складну структуру з великою кількістю податків і зборів, що ускладнює ведення бізнесу і створює умови для корупції.
- Нездатність системи оподаткування адаптуватися до економічних змін – податкове законодавство не завжди встигає швидко реагувати на зміни в економічному середовищі, що ускладнює адаптацію до нових викликів і можливостей.

Для покращення економічної ефективності податкової політики в Україні необхідно провести комплексну реформу податкової системи. Це дозволить стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу, забезпечить соціально-економічний розвиток, виведе бізнес з тіні та зробить Україну більш привабливою для інвестицій.

Соціальна ефективність податкової політики полягає в забезпеченні справедливого розподілу доходів і багатства, зниженні рівня бідності та соціальної нерівності, підвищенні якості життя громадян і гарантуванні соціальної справедливості.

Податкові інструменти відіграють регулюючу роль у сфері соціального розвитку держави. Соціальна система держави охоплює наступні компоненти:

- соціальні гарантії, що визначають стандарти життя, такі як мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, неоподаткований мінімум та споживчий кошик;

- соціальний захист для вразливих категорій населення, таких як непрацездатні, безробітні, малозабезпечені родини та багатодітні сім'ї;

- соціальний розвиток, що включає охорону навколишнього середовища, охорону здоров'я, раціональне використання природних ресурсів, ринок праці, освіту, соціальне підприємництво, страхування та кредитування.

Основними інструментами податкового регулювання в контексті соціального розвитку є:

- податкові пільги, що передбачають знижки або зменшення об'єкта оподаткування;

- коригування ставок податків;

- податкові відрахування;

- податки з нульовою ставкою або повне звільнення від оподаткування;

- відстрочка податкових платежів;

- податкові канікули та податкові кредити;

- повернення частини сплаченого податку;

- невизнання операцій або об'єктів як оподатковуваних.

До основних критеріїв соціальної ефективності податкової політики відносять:

- забезпечення рівних стартових умов для всіх платників податків;

- обґрунтованість наданих податкових пільг;

- врахування потенційних можливостей платників та реальних результатів їх діяльності;

- оптимальне поєднання прямих і непрямих податків;

- рівень довіри громадян до податкових органів;

- визначення правильних орієнтирів для соціальної політики;

- відчуття справедливості у системі оподаткування;

- рівень податкового навантаження на найбільшні верстви населення.

Визначити критерій соціальної ефективності податкової політики в кількісному вимірі досить важко, оскільки її результат не зводиться лише до наповнення бюджету. Однак, незважаючи на це, соціальну ефективність податкової політики можна оцінити через показник соціальної віддачі податків. Цей показник відображає співвідношення між соціальними витратами, що включають витрати на охорону здоров'я, екологічний захист, житлово-комунальне господарство, фізичний та духовний розвиток, соціальний захист і забезпечення, та загальними податковими надходженнями. Він обчислюється за такою формулою:

$$\text{Соц. віддіча податків} = \frac{\text{Соціальні видатки бюджету}}{\text{Податкові надходження державного бюджету}} \quad (2.1)$$

Згідно з Бюджетним кодексом України, до соціальних видатків бюджету належать наступні категорії: витрати Зведеного бюджету на охорону навколишнього середовища; витрати бюджету на житлово-комунальне господарство; витрати на розвиток фізичної та духовної сфери; витрати на охорону здоров'я; витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Згідно з Податковим кодексом України, податкові надходження поділяються на такі групи: податки на доходи фізичних осіб, прибуток та приріст ринкової власності; податки на майно; збори та платежі за використання природних ресурсів; внутрішні податки на товари і послуги; податки на міжнародну торгівлю та зовнішньоекономічні операції; місцеві податки та збори; інші податки та збори.

Коли соціальні витрати перевищують податкові надходження, не можна однозначно стверджувати, що система перерозподілу в країні орієнтована на соціальний розвиток, оскільки це може свідчити про кризові явища в економіці. У такому випадку економічна рецесія негативно позначається на рівні життя населення, що в свою чергу викликає необхідність підвищення соціальних стандартів і забезпечення. Також не варто робити висновки, що мала частка соціальних витрат відносно до 1 грн податкових надходжень має

руйнівний вплив на добробут населення, оскільки цей результат може бути спричинений значними податковими пільгами.

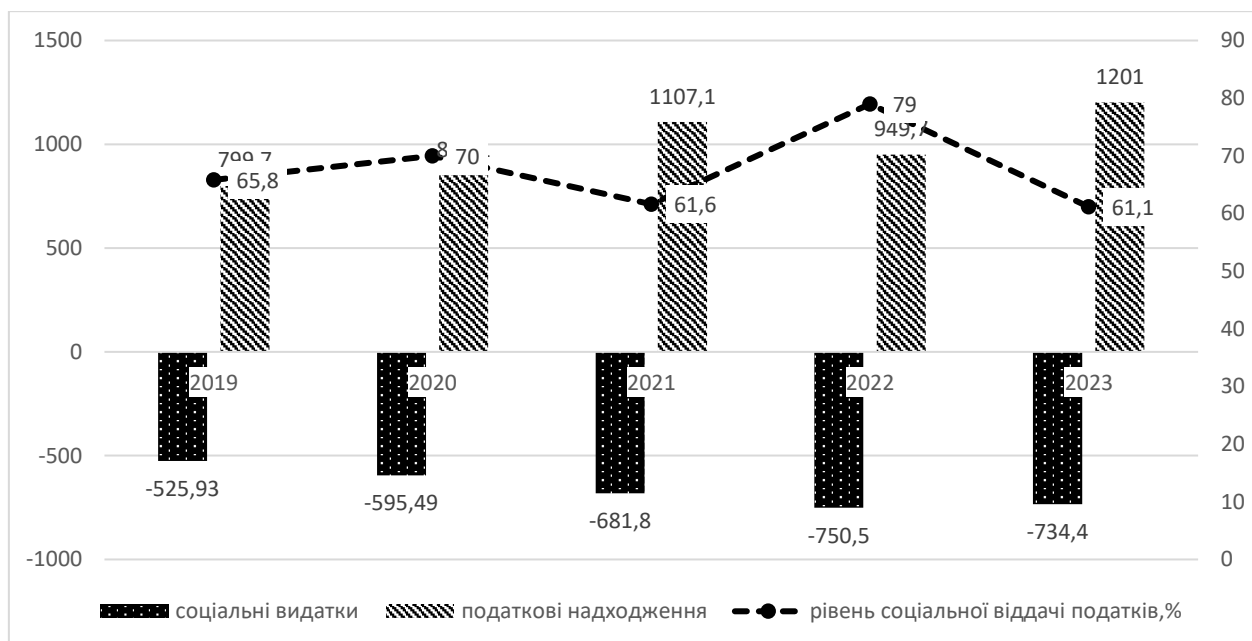

Рис. 2.4.Рівень соціальної віддачі податків в Україні упродовж 2019-2023 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором за даними [22]

Середній показник соціальної віддачі України в період з 2019-2023 рр. становить 67,5%. Це можна пояснити підтримкою підприємців і бізнесів в Україні, переважно через надання податкових пільг. Держава бере на себе значну відповідальність за забезпечення соціального благополуччя, але ці зусилля часто виявляються неефективними. В результаті формується ефект спіралі: з кожним роком збільшується необхідність у виплатах соціальних допомог через інфляцію та постійне підвищення соціальних стандартів на тлі бюджетного дефіциту. Таким чином, показник соціальної віддачі податків є суперечливим, і його рівень слід оцінювати з урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, що впливають на його формування.

Дослідження соціальної віддачі податків дозволяє краще зрозуміти цей показник, як інструмент, який одночасно відображає принцип соціальної відповідальності та додаткову частку податків, що, за певних умов у межах

правового поля, повертається через соціальні механізми на користь суспільного добробуту.

Бідність є однією з основних соціально-економічних проблем у світі. Вона виникає через різницю в матеріальному становищі людей і сімей, тому є невід'ємною частиною всіх суспільств, навіть найрозвиненіших.

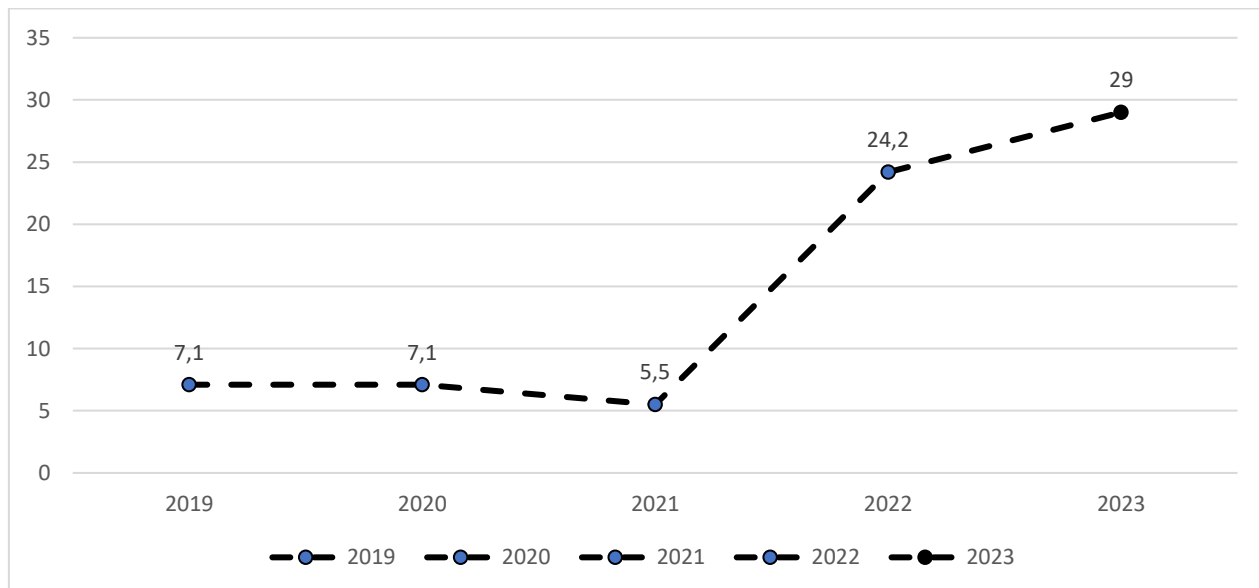

Рис. 2.5. Рівень бідності в Україні упродовж 2019-2023 рр., %

Джерело: складено автором за даними [26]

У 2021 році, згідно з оцінками аналітиків, Україна майже подолати економічну кризу, викликану пандемією COVID-19. Більшість експертів очікували, що 2022 рік продовжить позитивну економічну тенденцію. Однак повномасштабне вторгнення Росії в лютому значно змінило економічний ландшафт. Багатьом підприємствам, господарствам та громадянам вдалося пережити 2022 рік завдяки наявним фінансовим «подушкам безпеки», але нині ці ресурси майже вичерпано.

Необхідно враховувати, що соціальна ефективність податкової політики тісно пов'язана з її економічною ефективністю. Якщо податкова політика не підтримує економічний розвиток, вона не зможе досягти і соціальних цілей. Тому при формуванні та реалізації податкової політики важливо знаходити баланс між економічними та соціальними аспектами.

Висновки до розділу 2

Аналіз основних показників фіскальної ефективності вказує на те, що рівень податкових надходжень в Україні значно нижчий порівняно з іншими європейськими країнами. Це зумовлено кількома факторами, серед яких – низька довіра до влади та фіскальних органів, корупція, складне та непрозоре податкове законодавство, високий податковий тягар в умовах економічної нестабільності, неефективний контроль за виконанням податкових зобов'язань, висока частка тіньової економіки та соціальна нерівність. Крім того, важливим є вдосконалення системи децентралізації та формування бездефіцитного бюджету.

Податкова політика України на сьогодні не є економічно ефективною. Це підтверджують високі витрати на справляння податків на душу населення, низькі показники інноваційного розвитку, а також тенденція до зменшення рівня інновацій. Україна також займає низькі позиції за індексом економічної свободи, що стримує потік інвестицій та обмежує економічний розвиток. Проблеми судової системи, корупція та політичний тиск послаблюють довіру громадян і інвесторів. Крім того, високий рівень податкового навантаження збільшує тіньову економіку, що гальмує збір податків.

Індекс інвестиційної привабливості також вказує на нейтральне ставлення бізнесу до українського інвестиційного клімату, що підтверджує проблему низької економічної свободи та інноваційної активності. Водночас, податковий тягар є надмірно високим, що погіршує економічну ситуацію і зменшує темпи розвитку підприємництва.

Що стосується соціальної ефективності податкової політики, то, незважаючи на високий рівень соціальних видатків, результати залишаються неефективними. Держава не справляється з підтримкою соціального благополуччя, особливо через інфляцію та підвищення соціальних стандартів на фоні бюджетного дефіциту. Відсутність належного контролю та адресності соціальних пільг призводить до зловживань і неправильного розподілу ресурсів, коли допомогу отримують ті, хто не потребує її, а нужденні залишаються без підтримки.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЗАДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Напрями підвищення ефективності податкової політики України

Для стабільного і успішного розвитку країни необхідно мати достатні фінансові ресурси, які дозволяють органам влади виконувати свої основні функції та вирішувати соціально-економічні проблеми. Основним документом, що регулює формування та використання цих ресурсів, є Державний бюджет України. Його фінансування забезпечується з різних джерел, серед яких основними є податкові надходження. Однак просто заповнення бюджету не є єдиним шляхом для стабільності та розвитку держави. Паралельно з наповненням бюджету необхідно вдосконалювати механізми його витрат, їх напрямки та весь процес формування податкової політики. Лише комплексний підхід може стати основою для створення сильної і процвітаючої країни.

Податкове законодавство України є одним з найбільш складних у правовій системі країни і характеризується значною нестабільністю. Як показує практика, зміни, які часто вносяться до податкових законів, можуть призводити до нових проблем. Податки є складною та важливою фінансовою категорією, що суттєво впливає на економічні процеси. З одного боку, податки є основою фінансування держави, вони визначають її здатність забезпечувати розвиток науки, освіти, культури, економічну безпеку та підвищення добробуту громадян. З іншого боку, податки служать інструментом

перерозподілу доходів серед юридичних та фізичних осіб, що безпосередньо впливає на інтереси підприємців, громадян та різних соціальних груп.

На сьогодні податки є потужним інструментом впливу держави на економічну діяльність, її структуру та динаміку, а також на розвиток науки і техніки та соціальні гарантії для населення. Оскільки податкові системи є результатом еволюції економіки та держави, вони в основному формуються під впливом об'єктивних чинників. Водночас, в сучасній демократичній державі рішення щодо впровадження певних форм оподаткування є результатом волевиявлення парламенту та компромісу між інтересами різних політичних партій, які представляють різні верстви суспільства.

Ефективність податкової політики залежить від того, наскільки вона спрямована на вирішення завдань, пов'язаних із стабільним розвитком економіки, підвищенням виробничих потужностей та поліпшенням рівня життя населення. Ключовим є забезпечення взаємозв'язку між податками, де кожен податок доповнює інші, не порушуючи загальної системи. Податки виконують роль як фіскального інструмента, так і засобу впливу на економічну політику в цілому.

Податкове регулювання має бути прозорим і реалістичним. Прозорість означає чітке і однозначне формулювання податкових норм, що унеможливорює двозначне тлумачення, що є основою для дотримання принципів рівності та універсальності оподаткування.

Україна може покращити свою податкову політику через кілька ключових кроків:

1. Спрощення податкової системи: Зменшення кількості податків, зниження ставок і спрощення процедур сплати дозволить знизити бюрократичні бар'єри для бізнесу і стимулюватиме більшу податкову дисципліну.

2. Боротьба з ухилянням від сплати податків: Важливо зміцнити податкову службу, посилити санкції за порушення та використовувати новітні технології для контролю за дотриманням законодавства (наприклад, електронні системи

адміністрування). Водночас треба мінімізувати людський фактор у цьому процесі.

Зменшення рівня тіньової економіки: Для цього необхідно:

- знижувати податкове навантаження, щоб зменшити спокусу ухилятися від сплати податків;
- посилити контроль за великими фінансовими операціями та зменшити можливості для готівкових розрахунків;
- спрощувати процес легалізації бізнесу та працівників;
- покращувати захист прав власності та функціонування правової системи.

Розвиток електронної системи податкового адміністрування: Це забезпечить ефективнішу взаємодію між платниками податків і податковими органами, зменшить кількість помилок та прискорить процес обробки даних.

3. Стимулювання підприємництва: Варто надавати податкові пільги для нових підприємств у важливих соціальних сферах (освіта, охорона здоров'я), а також запроваджувати підтримку для малого та середнього бізнесу через спрощену реєстрацію, доступ до кредитів і залучення інвестицій.

4. Залучення громадськості до податкової політики: Важливо проводити громадські консультації щодо визначення пріоритетів і встановлення оптимальних ставок податків, що дозволить сформувати більш збалансовану та справедливу податкову систему.

5. Сприяння економічному розвитку: Уряд повинен активізувати підтримку інновацій та розвиток експортного потенціалу країни, що буде сприяти зростанню податкових надходжень і поліпшенню добробуту населення.

6. Посилення співпраці між податковими та іншими державними органами: Важливим є взаємодія податкових органів з митними та іншими відомствами для контролю за переміщенням товарів і послуг через кордон, при

цьому процес потрібно максимально цифровізувати для ефективності контролю.

7. Збільшення кількості платників податків: Залучення нових платників податків є одним із найбільш ефективних шляхів для збільшення бюджетних надходжень. Це включає в себе виведення підприємств та фізичних осіб з тіньової економіки та переконання їх у необхідності сплати податків. Для цього можна проводити кампанії, що підвищують обізнаність про відповідальність перед державою, пропонують зниження податкового тиску та спрощення процедур сплати податків.

8. Удосконалення аналітичних можливостей податкових органів: Розвиток аналітичних навичок у податкових органах є важливою складовою успішної податкової політики. Це дозволяє більш точно виявляти об'єкти оподаткування, ефективніше виявляти порушення податкового законодавства та зменшувати витрати на збір податків. Для цього можна використовувати сучасні технології, такі як штучний інтелект та машинне навчання, а також підвищувати кваліфікацію співробітників податкових органів, щоб вони могли використовувати ці інструменти більш ефективно.

9. Стійкий розвиток податкової системи: Для підтримки стабільного економічного розвитку України необхідно постійно вдосконалювати податкову систему, зокрема через запровадження нових методів контролю та збору податків. Це дозволить забезпечити стійке зростання бюджетних доходів та скорочення тіньової економіки.

10. Аналіз наслідків податкових змін: Однак важливо враховувати можливі негативні ефекти змін у податковій політиці, такі як зростання податкового навантаження на громадян та бізнес, зменшення інвестиційної привабливості та економічної активності. Перед впровадженням будь-яких змін необхідно ретельно аналізувати їх потенційні наслідки та враховувати соціально-економічні чинники.

11. Прозорість та участь громадськості: Забезпечення прозорості та відкритості в процесі формування податкової політики є критично важливим

для підвищення довіри до державних інституцій. Важливо залучати до цього процесу бізнес-спільноту та широку громадськість, що допоможе зменшити ризики корупції та інших негативних явищ.

12. Міжнародна співпраця в податковій сфері: Україні слід дотримуватися міжнародних стандартів податкової політики, а також співпрацювати з іншими країнами у боротьбі з міжнародним ухиленням від сплати податків. Важливим є також продовження укладання податкових угод для уникнення подвійного оподаткування та покращення обміну інформацією між державами.

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення податкової політики є сприяння розвитку підприємництва, зокрема малого та середнього бізнесу. Для цього важливо змінити підхід до відповідальності підприємців за порушення податкового законодавства, запровадивши систему поступового посилення санкцій, замість жорсткої абсолютної відповідальності. Крім того, варто розглянути введення податкових пільг та знижок для компаній, що використовують екологічно чисті технології та дотримуються стандартів екологічної безпеки. Це дозволить підтримати розвиток «зеленої» економіки та екологічно орієнтованих підприємств.

Важливою частиною модернізації є впровадження цифрових технологій, таких як електронні сервіси та автоматизовані системи, що дозволяють знизити ризик помилок та покращити ефективність контролю за виконанням податкових зобов'язань. Разом із тим, необхідно удосконалити систему аналізу податкових ризиків, що дозволить оперативно виявляти порушення законодавства та запобігати їм.

Ще одним ключовим напрямом є розвиток податкової адвокатури та консалтингу, що забезпечить платникам податків доступ до професійної допомоги, підвищуючи рівень компетентності у податкових питаннях та забезпечуючи їхній правовий захист.

Не менш важливим є підвищення податкової свідомості серед населення та бізнесу. Це можна досягти через організацію інформаційних кампаній,

тренінгів та навчальних заходів, що сприятимуть підвищенню знань громадян про податкові зобов'язання та способи їх виконання.

Для ефективного вдосконалення податкової політики в Україні необхідно вирішити кілька завдань, зокрема:

- розробити нові податкові інструменти та механізми, спрямовані на стимулювання розвитку підприємництва, зокрема малого бізнесу.
- забезпечити належний контроль за виконанням податкових зобов'язань та зменшити адміністративний тиск на бізнес через спрощення процедур адміністрування.
- залучити кваліфікованих фахівців до роботи в податковій службі та забезпечити постійну професійну підготовку її співробітників.

Успішне впровадження змін у податкову систему України вимагатиме значних зусиль та фінансових ресурсів. Проте, якщо ці реформи будуть реалізовані, вони можуть призвести до значних позитивних змін, таких як збільшення державних доходів, підтримка розвитку бізнесу, зменшення рівня корупції та зміцнення довіри до державних установ. Водночас, варто зазначити, що ефективність податкової політики не залежить лише від її технічного виконання.

Не менш важливим є розвиток культури сплати податків та загальний рівень довіри до держави. У цьому контексті ключовими є такі аспекти, як соціальна відповідальність бізнесу та забезпечення належного рівня соціальних гарантій для громадян.

Таким чином, ефективна податкова політика є основою для стабільного розвитку країни та підтримки добробуту її населення. Окрім перерахованих заходів щодо вдосконалення податкової системи, важливо також приділяти увагу ефективному використанню бюджетних коштів та оптимізації державних витрат. Це можна досягти через реформи в таких сферах, як охорона здоров'я, освіта та соціальний захист.

Основні напрямки вдосконалення податкової політики України на поточному етапі:

- створення умов для активного розвитку підприємств;
- формування реальних власників у всіх секторах економіки;
- сприяння розвитку малого бізнесу;
- підвищення рівня добробуту населення через соціальні видатки бюджету;
- оптимізація співвідношення між фінансовими ресурсами, що надходять до бюджету та залишаються в розпорядженні підприємств;
- посилення ролі прямих податків (на прибуток, майно, доходи фізичних осіб) та зменшення частки непрямих податків;
- збільшення значення місцевих податків;
- обмеження бартерних операцій.

Податкова політика повинна дотримуватися таких основних принципів:

- сума податків, що сплачуються, має відповідати вартості отримуваних від держави благ і послуг;
- кожен податок повинен мати чітке цільове призначення, оскільки без нього кошти можуть використовуватися неефективно;
- платники податків повинні отримувати інформацію про те, як використовуються їхні кошти;
- нові податки слід запроваджувати для покриття конкретних витрат, а не для фінансування дефіциту бюджету;
- об'єктом оподаткування має бути дохід, а не витрати платників;
- прогресивне оподаткування не повинно забирати більше третини доходу платника;
- умови оподаткування мають бути простими та зрозумілими для платників;
- податки повинні стягуватися в зручний для платника час і відповідно до зручних для нього методів;
- стягнення податків має бути недорогим для держави.

3.2. Модернізація податкової політики для забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку країни

Ефективна соціальна орієнтація податкової політики може стати важливим інструментом для соціально-економічного розвитку країни. Податки виконують ключову роль в управлінні економікою та забезпеченні соціальної справедливості.

Покращення соціальної спрямованості податків сприяє ефективному розвитку країни, зокрема через збільшення фінансування соціальних програм та зменшення нерівності у розподілі доходів. Соціально розвинена держава – це така, що дотримується прав та свобод людини, забезпечує їх конституційне гарантування та виконує відповідні державні обов'язки. Основними інструментами управління державними фінансами соціального спрямування є фіскальне забезпечення соціальної політики та фіскальне регулювання соціальних процесів.

Фіскальна політика має важливу роль у державному регулюванні соціально-економічного розвитку. У контексті потреби забезпечення високих темпів економічного зростання в Україні, важливо визначити соціальні пріоритети при розробці та реалізації двох основних складових фіскальної політики – бюджетної та податкової.

Основним показником соціального розшарування суспільства є розмір та джерела доходів громадян. Справедливе оподаткування фізичних осіб можливе лише за умови правильного визначення об'єкта оподаткування, а також визначення інших важливих елементів податку, таких як ставки для різних видів доходів і неоподаткований мінімум.

Як правило, об'єктом податкового адміністрування для фізичних осіб є їхній дохід, який підлягає оподаткуванню. Згідно з дослідженнями А. Крисоватого, вплив на поведінку платників можна здійснити через стабільне податкове законодавство, зниження ставок податків, забезпечення

правильного співвідношення між граничними ставками податків та штрафів, спрощення адміністрування податків, а також підвищення ефективності роботи податкових органів у виявленні ухилянь від оподаткування. Важливо також забезпечити невідворотність покарання за порушення та формувати податкову етику [27].

Ключовим елементом, що безпосередньо впливає на розмір оподатковуваного доходу, є податкові пільги. Вони виконують стимулюючу роль в рамках регулюючої функції податків, звільняючи платника від частини податкових зобов'язань або знижуючи їх розмір за умови, передбаченій законодавством. Податкові пільги можуть бути різними, включаючи неоподатковуваний мінімум, виключення певних елементів доходу з оподаткування, звільнення від податків окремих категорій осіб або зниження ставок для певних груп платників. У економічному контексті вони слугують інструментом перерозподілу фінансових ресурсів та є формою державного регулювання соціально-економічного розвитку.

Найбільш значущою податковою пільгою є неоподатковуваний мінімум доходів громадян, який за міжнародною практикою є універсальною знижкою. Це сума доходу, що повністю звільнена від оподаткування, і податки нараховуються лише на доходи, що перевищують встановлений поріг. Така пільга має на меті забезпечити покриття мінімальних життєвих потреб, звільняючи від оподаткування ту частину доходу, що необхідна для цього. Проте в Україні рівень неоподатковуваного мінімуму занадто низький, що призводить до того, що найбільш вразливі верстви населення стикаються з ще більшими труднощами.

Загалом, всі податкові пільги для фізичних осіб в Україні пов'язані із соціальною податковою пільгою, що часто робить їх соціальний ефект маловиглядним. Натомість у багатьох інших країнах поширені заходи з податкової підтримки, які знижують податкове навантаження на малозабезпечені та вразливі групи населення, зокрема через збільшення стандартних і спеціальних податкових відрахувань.

Одним із ефективних інструментів для покращення соціальної орієнтації податкової системи є впровадження прогресивної шкали оподаткування. Це означає, що зростання доходів платника податків призводить до збільшення ставки податку. Така система сприяє зменшенню соціальної нерівності та надає більше коштів для фінансування соціальних програм. Важливо також брати до уваги потреби різних соціальних груп і регіонів під час розробки податкової політики. Наприклад, у зонах конфліктів або складних соціальних умовах можна встановлювати спеціальні податкові ставки чи пільги для підтримки цих категорій громадян.

Крім того, важливо забезпечити ефективне використання зібраних коштів. Це можна досягти через створення чітких механізмів контролю та моніторингу фінансування, а також через забезпечення прозорості фінансових потоків.

Встановлення податкової політики має враховувати не лише короткострокові потреби, але й довгострокові цілі розвитку країни. Наприклад, зменшення податкового навантаження на підприємства може підвищити їх конкурентоспроможність і сприяти залученню інвестицій, що, в свою чергу, стимулюватиме зростання заробітної плати та економічний розвиток у перспективі.

Для досягнення цих цілей необхідно постійно моніторити та оцінювати ефективність податкової системи, враховувати соціальні та економічні фактори при визначенні податкових ставок і пільг, а також створювати умови для розвитку підприємництва та залучення інвестицій.

Забезпечення стабільності податкової системи також передбачає запобігання зловживанням з боку платників податків. Для цього слід впроваджувати сучасні технології контролю за дотриманням податкового законодавства та надавати професійну підтримку фахівцям у галузі податків.

Особливо важливим є стимулювання підприємницької активності та розвитку малого й середнього бізнесу. Для цього можна запровадити пільги та підтримку для компаній, що займаються соціально відповідальною

діяльністю, створюють робочі місця або інвестують у розвиток регіонів. Водночас, необхідно знижувати рівень тіньової економіки і боротися з корупцією, оскільки це дозволяє збільшити доходи бюджету та ефективніше використовувати державні ресурси для соціальних потреб.

Забезпечення прозорості та відкритості податкової системи також є важливим аспектом соціальної спрямованості податків. Платники податків повинні мати доступ до інформації про правила та процедури, а також можливість оскаржити рішення податкових органів у разі необхідності.

Для забезпечення соціальної орієнтації податкової системи необхідно здійснювати регулярний моніторинг та оцінку ефективності витрачання державних ресурсів. Це дозволяє виявити соціальні програми, які потребують додаткових інвестицій, а також ті, що можна оптимізувати або скоротити. Важливим аспектом є також забезпечення рівного доступу до освіти, медичних послуг та інших соціальних гарантій для всіх громадян. Для цього можуть бути розроблені спеціальні податки, спрямовані на фінансування соціальних програм та забезпечення доступності якісних послуг в цих сферах.

Крім того, необхідно звернути увагу на те, як податкові надходження розподіляються між різними регіонами країни. Справедливий розподіл податкових коштів сприяє рівномірному розвитку територій, зокрема зменшенню рівня бідності та безробіття в менш розвинених регіонах.

Водночас важливо активно підтримувати інновації та науково-технічний прогрес, що може бути реалізовано через фінансування досліджень, інноваційних проектів, а також через податкові пільги для компаній, які займаються розробкою нових технологій та виробництв.

Для досягнення соціальної орієнтації податків потрібен комплексний підхід, який враховує інтереси різних соціальних груп і регіонів, сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, підтримує інновації і контролює ефективне використання коштів. Це дозволить забезпечити більш справедливий розвиток країни, підвищити рівень життя громадян і сприяти економічному зростанню.

Залучення громадськості до розробки податкової політики також відіграє важливу роль, оскільки це збільшує легітимність та підтримку податкових реформ. Це можна реалізувати через консультації, публічні обговорення, опитування та інші форми залучення громадян до процесу. Такий підхід дозволить враховувати потреби різних верств населення і забезпечити більшу підтримку змін.

Усі ці заходи можуть стати потужним інструментом для стійкого соціально-економічного розвитку країни. Однак для їх успішної реалізації важливо виконати кілька ключових умов: залучити громадськість до розробки та контролю за податковою політикою, забезпечити прозорість у процесах збору та витрат податків, впровадити довгострокові стратегії розвитку, а також ефективно управляти ресурсами для підтримки соціального прогресу.

3.3. Гармонізація вітчизняної податкової політики та її уніфікація до норм ЄС

Ефективна організація податкової політики є основою для стабільного економічного зростання країни. В умовах прагнення України до інтеграції з Європейським Союзом важливим завданням є гармонізація її податкової системи з європейськими стандартами. Це складний процес, оскільки основи податкових політик в Україні та країнах ЄС базуються на різних принципах [28].

Для України значним інтересом є досвід податкових реформ у країнах ЄС, який допоможе вибудувати національну податкову стратегію, враховуючи як позитивні, так і негативні аспекти європейської податкової політики [29]. Важливо також зазначити, що в країнах ЄС пріоритет надається стандартизації податкової політики, а на правовому рівні встановлено вимогу для держав-членів дотримуватися єдиних правил та норм у галузі оподаткування.

Національне податкове законодавство має бути узгоджене з загальними принципами податкового права ЄС [30]. Проте, єдина уніфікована податкова система в межах Євросоюзу не була створена через складнощі в узгодженні спільної податкової політики з національними інтересами окремих держав [31]. Кожна країна формує свою податкову систему на основі національних пріоритетів, що забезпечує її унікальність. У результаті, національні податкові системи на поточний момент адаптовані до загальноєвропейського інтеграційного процесу.

Договір про функціонування ЄС (TEU) не виділяє податкову політику як окремий напрямок, однак вона є важливою складовою внутрішньої та зовнішньої політики Європейського Союзу. Водночас, в угоді передбачені кілька розділів, що регулюють податкові питання: основні податкові норми (ст. 110-113), правила гармонізації податкового законодавства, акцизів та інших форм непрямого оподаткування; розділ щодо наближення національних законів (ст. 114-118), який охоплює податки, що впливають на створення внутрішнього ринку; а також положення, що стосуються вільного руху людей, послуг і капіталу (ст. 45-66) та співробітництва в податковій сфері (ст. 326-334) [32].

Незважаючи на те, що Європейський Союз здебільшого базується на політичних цілях, основний акцент у його функціонуванні та координації робиться на економічних заходах і механізмах. Для забезпечення свобод, закріплених у статті 3 Договору про ЄС, необхідна значна координація політики, зокрема в сфері оподаткування, а також гармонізація податкових систем. Хоча TEU не надає явних прав на здійснення оподаткування на рівні ЄС, податкова координація полягає у встановленні таких податкових систем, що відповідають цілям Союзу, як це передбачено в TEU. Країни-члени свідомо погодилися на обмеження частини своєї податкової автономії. Координація передбачає наближення податкових систем, податкових баз та ставок в рамках ЄС, що наближається до стандартів єдиного податкового простору. Ключовими напрямками податкової інтеграції в ЄС є узгодження ПДВ та

акцизів, а також уніфікація корпоративних податків. Однак, передачі податкових доходів на користь органів ЄС не передбачено. Доходи від податків залишаються у національних бюджетах держав-членів, за винятком частини ПДВ, що надходить до бюджету ЄС. У ЄС не створено єдиного податкового простору, що ускладнює функціонування єдиного внутрішнього ринку. Законодавчі акти щодо всіх видів оподаткування (як прямого, так і непрямого) приймаються Радою ЄС одноголосно у вигляді директив, які встановлюють конкретні цілі та строки виконання.

Методи реалізації податкової політики визначаються національними органами влади, які відповідають за ухвалення необхідних законодавчих актів. Країни, що готуються до вступу в Європейський Союз, повинні повністю адаптувати своє законодавство до норм ЄС і уникати впровадження заходів, які суперечать його вимогам [33]. Це стосується й України, яка вже закріпила ці завдання на законодавчому рівні [34]. У процесі інтеграції до ЄС необхідно забезпечити спільну податкову політику та вдосконалити систему оподаткування, поступово переходячи до створення єдиного податкового режиму на основі таких принципів [35]:

- національна податкова система не повинна заважати вільному обігу товарів;
- податкова політика не повинна перешкоджати вільному руху робочої сили;
- податкова політика країни має відповідати вимогам політики ЄС.

Стратегія ЄС у сфері податкової політики викладена в повідомленні Європейської Комісії «Податкова політика в Європейському Союзі – пріоритети на наступні роки». Право встановлювати, змінювати або скасовувати податки залишається за державами-членами. Кожна країна має свободу вибору податкової системи, за умови, що вона відповідає європейським стандартам. Податкова політика кожної держави складається із заходів, що враховують національні пріоритети та захищають податковий суверенітет.

У процесі розробки та реалізації податкової політики Європейського Союзу беруть участь як інститути та органи ЄС, так і національні структури держав-членів. Така дворівнева система дозволяє:

- гармонізувати податкове законодавство в країнах ЄС;
- усувати бар'єри на єдиному ринку;
- забезпечувати основні свободи, закріплені в Договорі про ЄС (вільний рух товарів, послуг, осіб і капіталу);
- реформувати податкові системи для підвищення їх ефективності та справедливості;
- усувати податкові перешкоди для транскордонної економічної діяльності;
- запобігати недобросовісній податковій конкуренції між державами-членами;
- ліквідовувати податкову дискримінацію на внутрішньому ринку ЄС;
- уникати подвійного оподаткування;
- сприяти співпраці податкових органів для забезпечення належного контролю;
- боротися з податковими правопорушеннями.

Згідно з дослідженнями Європейської Комісії, у 2021 році податкова система держав-членів ЄС характеризувалася стабільністю [36].

Основні стратегічні напрямки зосереджені на стимулюванні інвестицій та створенні робочих місць, зменшенні податкових зловживань і ухиляння від сплати податків, боротьбі з доходною нерівністю та забезпеченні соціальної справедливості. Щорічний звіт Європейської Комісії з питань оподаткування відображає як досягнення ЄС, так і невирішені податкові проблеми: боротьба з податковими шахрайствами та агресивним податковим плануванням залишалася пріоритетним завданням в межах політики попереднього законодавчого періоду.

Розпочата реформа корпоративного оподаткування, метою якої є зробити систему більш справедливою та краще адаптованою до потреб

цифрової економіки на єдиному ринку, продовжується. Окремим пріоритетом є вдосконалення режиму ПДВ. Поглиблена координація податкової політики забезпечить відповідність податкових систем держав-членів більш широким цілям політики ЄС для стійкого та інклюзивного зростання, а також в Акті про єдиний ринок. Хоча рівень стандартизації податкової сфери в ЄС досить високий, статистичні дані вказують на значні відмінності між країнами щодо вибору податкових стратегій.

Пряме оподаткування в Європейському Союзі включає податки, що стягуються з доходів, капіталу та багатства як фізичних, так і юридичних осіб. Податки на доходи фізичних осіб (ПДФО) не регулюються безпосередньо на рівні ЄС, а скоріше підпорядковуються практиці Європейського Суду [37]. Щодо податку на прибуток підприємств, ЄС має більше повноважень, однак більшість заходів стосуються лише регулювання єдиного ринку. Непрямі податки включають ПДВ, акцизні збори, збори на імпорт, енергоносії та екологічні податки, які були гармонізовані значно повніше, ніж прямі податки, оскільки податкові принципи ЄС повинні забезпечувати стабільне функціонування внутрішнього ринку.

Щодо ситуації в Україні, протягом багатьох років формувалась модель економіки, що базується на рентних, сировинних та корупційних практиках, і податкова політика в значній мірі підтримує цей статус-кво [38]. Зміна урядів часто супроводжується запровадженням «нових податкових реформ», але вони іноді не реалізуються до кінця або суперечать попереднім ініціативам. Часті зміни влади призвели до фрагментації податкової системи, відсутності комплексної реформи та системного перегляду фіскальної моделі. Тому основними напрямками для збільшення податкових надходжень в Україні є зміна механізму оподаткування ПДВ, оптимізація акцизних зборів і рентних платежів, а також зміна підходів до оподаткування доходів підприємств і фізичних осіб.

Основними напрямками реформування податкової системи є значне зниження прямих податків, таких як податок на прибуток та податок на доходи

фізичних осіб, на фоні збільшення деяких непрямих податків (акцизи, ПДВ на імпорт) і інших зборів, зокрема рентних платежів за використання природних ресурсів, підвищення акцизів і мит на експорт сировинних товарів.

Зовнішній досвід трансформацій соціально-економічного розвитку показує, що в більшості країн перед подібними змінами відбувалися суттєві коригування фіскальної моделі. Наприклад, економічні перетворення в Південній Кореї та Польщі стали можливими завдяки запровадженню фіскальним заходам, які забезпечили надходження та інвестиції для відновлення економіки [39]. В стабільних економіках з розвинутою бізнес-середовищем підвищення податкового тиску на корпоративний сектор є можливим без шкоди для економіки. В Україні ж трансформація відбувається навпаки, що продовжує негативно впливати на бізнес-середовище. Високий фіскальний тиск не завдає шкоди лише монопольним фінансовим групам, які займають домінуючі позиції. Вони виграють від отримання монопольних рентних доходів, політичного лобіювання своїх інтересів у державних органах, а також через значні кошти з бюджету у вигляді відшкодування ПДВ, дотацій на інновації чи державних замовлень.

Однак не слід повністю копіювати податкову систему ЄС, оскільки вона має свої недоліки та проблеми, що залишаються невирішеними [40]. Однією з таких проблем є міграційні процеси, зокрема великий потік трудових мігрантів і біженців до низки країн ЄС, включаючи деякі держави-члени. Частково ця проблема є наслідком недосконалої податкової політики [41, 42]. Сьогодні обговорюється можливість внесення змін до договору про функціонування ЄС, які обмежили б або заборонили вхідні потоки трудових мігрантів та біженців. Одним із заходів для вирішення цієї проблеми є обмеження доступу цих категорій до податкових пільг та деяких соціальних допомог.

Варто зазначити, що Великобританія зазнає проблем через потоки мігрантів із країн ЄС, зокрема з Румунії та Болгарії, оскільки її соціальна система значно відрізняється від системи надання соціальних допомог в інших країнах Союзу [43]. Так, у багатьох європейських державах немає аналогу

житлових допомог чи податкових пільг для працюючих. Наприклад, в більшості країн ЄС британці не мають права на соціальні виплати, поки не сплатять певну суму до соціальних фондів, тоді як трудові мігранти з країн ЄС у Великобританії можуть отримати доступ до допомог і податкових пільг одразу після приїзду. Це створює стимул для багатьох мігрантів, особливо сімей з дітьми, переїжджати до Великобританії, де вони можуть влаштуватися на низькооплачувану роботу для отримання допомоги для працюючих та податкових пільг. У зв'язку з цим доцільно розглянути досвід інших європейських країн щодо введення обмеження на термін надання податкових пільг – від 3 до 5 років.

Про проблеми податкової політики в Єврозоні також свідчать труднощі в її регулюванні, що схожі на ті, що спостерігаються в інших країнах на міжнародному та національному рівнях. Міжнародна конкуренція за мобільні ресурси, такі як праця та капітал, призвела до того, що податкові системи багатьох країн почали переносити основний податковий тягар із цих факторів виробництва на споживання та природні ресурси. Як результат, багато європейських країн стабілізували ставки ПДВ і значно збільшили оподаткування товарів, що негативно впливають на здоров'я людей та довкілля, а також впровадили «зелені податкові реформи», які включають зміну ставок екологічних податків і внесків до соціальних фондів [44].

Вибір Україною євроінтеграційного шляху актуалізує необхідність гармонізації її податкової системи з політикою країн-членів ЄС [45]. У умовах нового етапу глобалізації та змін у міжнародному оподаткуванні важливо створити ефективні податкові системи як в країнах ЄС, так і в Україні. Для цього необхідно подолати податкові зловживання та забезпечити рівні умови для економічної діяльності на міжнародному рівні, що сприятиме появі нових тенденцій у трансформації податкової політики.

Покращення ефективності податкових систем в ЄС та Україні сьогодні визначається рядом нових тенденцій у глобалізованому світі, які мають значний вплив на оподаткування. До таких тенденцій відносяться

цифровізація економіки, технологічні інновації, зміни у характері глобалізації, а також загострення демографічних і екологічних викликів.

Висновки до розділу 3

В умовах сучасної економіки основним пріоритетом податкової політики в майбутньому повинно стати створення умов для ефективного розвитку підприємництва та залучення інвестицій, а також забезпечення їх належного захисту.

Для досягнення цих цілей необхідно реалізовувати комплекс заходів, що стимулюють економічний розвиток, серед яких: зниження податкового навантаження, підтримка інноваційної активності, сприяння розвитку малого бізнесу, підвищення ефективності фіскальної політики через розширення податкової бази, вдосконалення адміністрування, зменшення податкових порушень і боротьба з криміналізацією податкових відносин.

Одним із важливих напрямів є посилення боротьби з ухиленням від оподаткування та мінімізацією податкових зобов'язань. Україна має значний потенціал для збільшення доходів бюджету шляхом удосконалення регулювання оподаткування зовнішньоекономічної діяльності, зокрема шляхом запобігання виведенню прибутків до іноземних підрозділів українських компаній. Іншим важливим резервом є легалізація оплати праці, що дозволить значно розширити податкову базу та оптимізувати державні витрати. Крім того, ще одним джерелом додаткових податкових надходжень є ліквідація схем мінімізації податкових зобов'язань через використання фіктивних цінних паперів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі проведено теоретичне дослідження і розроблено практичні рекомендації щодо ролі податкової політики в регулюванні соціально-економічних процесів. В рамках дослідження визначено сутність, особливості формування та реалізації податкової політики та її вплив на соціально-економічні процеси в державі. На основі виконаного аналізу сформульовано такі висновки:

1. Податкова політика є ключовим елементом соціально-економічної політики країни, особливо в умовах воєнного та післявоєнного часу. Отримавши статус кандидата на вступ до ЄС, Україна не лише зіштовхнулася з новими можливостями розвитку, а й усвідомила нові завдання для себе. Світ, який існував до 24 лютого 2022 р., змінився безповоротно, і це відчутно вплинуло на економіку та суспільство України.

2. Податкова політика, розроблена тридцять років тому, виявилася не готовою до сучасних викликів. Вона не враховувала специфіку перехідного періоду від планової до ринкової економіки, від закритої до відкритої. Протягом цих років Україна намагалася слідувати зовнішнім моделям, орієнтуючись на світовий досвід, але при цьому мало уваги приділялося реальним потребам вітчизняного бізнесу та суспільства. Реформи податкової системи лише призвели до створення нецілісного набору норм, сповненого суперечностей і юридичних колізій.

3. Дослідження показує, що для ефективної податкової політики важливими є справедливість, визначеність, зручність і раціональність. Основними складовими ефективності є фіскальна, економічна та соціальна, кожна з яких має свої критерії оцінки, що впливають на соціально-економічний розвиток. Враховуючи історичний досвід України, податкова політика наразі не є ефективною, і є необхідність змінити її вектор розвитку.

4. Досягнення стійкого економічного зростання в Україні можливе лише за умови забезпечення фінансової та економічної безпеки, що вимагає реформування податкової політики. Податки є основним джерелом доходів бюджету, вони також визначають фінансову систему держави, впливаючи на умови для розвитку економіки, бізнесу та суспільства. Податкова політика, таким чином, є інструментом економічної та фінансової безпеки, а також фактором ризику для цієї безпеки.

5. Негативно на економічну ефективність податкової політики в Україні впливає високий рівень податкового навантаження, що, в свою чергу, сприяє зростанню тіньової економіки. Високий рівень бідності населення також свідчить про неефективність соціальної складової податкової політики. Тому для реального економічного відновлення Україні необхідно переглянути свою податкову систему та орієнтуватися на її реальні потреби та можливості.

6. Не можна бездумно впроваджувати вимоги міжнародних партнерів, не враховуючи реальні умови в Україні, такі як рівень доходів населення, його купівельна спроможність, та слабкість контролюючих органів. Жорстке виконання податкових директив ЄС без належного аналізу української ситуації лише збільшить рівень тінізації бізнесу. Тому у майбутньому важливо не обмежуватися імплементацією лише норм податкових директив ЄС, а також враховувати специфіку української економіки при розробці податкової політики.

7. Враховуючи наслідки війни, податковий маневр в Україні значно обмежений, і без підтримки міжнародних партнерів країна не зможе відновити економіку та перезавантажити свою податкову політику. Потрібно визначити пріоритети соціально-економічного розвитку країни та застосувати оптимальні податкові інструменти для досягнення цих цілей. Важливо також пам'ятати, що податкова політика має бути компромісом між економічною ефективністю і соціальною справедливістю, а також між ефективністю адміністрування податків і зручністю для платників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arnold Jens Matthias, et al. (2011) Tax policy for economic recovery and growth // The Economic Journal, vol.121, pp. 59–80
2. Варналій З.С. Реформування податкової системи України в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2011. С. 69–76.
3. Актуальні проблеми удосконалення податкового регулювання : монографія / [Л. Л. Тарангул та ін.]. Київ : ДННУ «Акад. фінанс. упр.», 2013. 524 с.
4. Василик О.Д. Податкова система України: навчальний посібник. К.: ВАТ «Поліграфкнига», 2004. 478 с.
5. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. К.: Знання, 2000. 587 с.
6. Економічна енциклопедія: У 3-х т/ за ред. Б.Д. Гаврилишин. Т.2. К.: Видавничий центр «Академія». 2001. 848 с.
7. Ісашина Г.Ю. Податковий менеджмент: навчальний посібник. Крама: ЦУЛ, 2003. 260 с.
8. Соколовська А.М. Податкова система України: теорія та практика становлення. К.: НДФІ, 2001. 372 с.
9. Бечко П.К., Лиса Н.В. Податковий менеджмент: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 288 с.
10. Онищенко В.А. Податковий контроль: онови, організація. К.: Ред.журн. «Вісник податкової служби України», 2002. 422 с.
11. Литвиенко Я.В. Податкова політика: навч. посібник. К.: МАУП, 2003. 224 с.
12. Крисоватий А.І. Податкова політика України: концептуальні засади теорії та практики: дис. ... д-ра екон. наук: 08.04.01. Т., 2006. 437 с.
13. Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система України: навч. посбник. К.: НІОС, 2000. 396 с.

14. Суторміна В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л. Держава-податки-бізнес: монографія. К.: Либідь, 1992. 328 с.
15. Крисоватий А.І., Кошук Т.В. Гармонізація оподаткування у парадигмі загальнодержавних інтересів. *Фінанси України*. 2014. №2. С.109-117.
16. Євтушевська О.О., Лагодієнко Н.В., Іванченкова Л.В. Податкова політика як складова державного податкового менеджменту. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 4. С. 32-37.
17. Єрохін С.А., Овечкіна О.А., Браславець О.Ю. Філософськометодологічні основи податкового менеджменту: міждисциплінарний аспект дослідження. *Актуальні проблеми економіки*. 2022. № 9 (255). С. 15-23.
18. Краус Н., Краус К., Шевчук В., Панченко А. Тіньова економіка в Україні: причини, масштаби та наслідки розвитку. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2020. № 1(5). 79-87.
19. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія / за заг. ред. І. Я. Чугунова. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 350 с.
20. Нікітішин А. О. Податкові надходження до місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 2(29). С. 110–113.
21. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
22. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/>
23. Мінфін. Інформаційний електронний ресурс. URL: <https://minfin.com.ua/>
24. Україна на 112 місці в Індексі економічної свободи 2023. URL: <https://www.economicleadership.institute/ukraina-na-112-mistsi-v-indeksi-ekonomichnoi-svobody-2023/>
25. Кількість CEO, які вважають вигідними інвестиції в Україну зросла майже вдвічі з 2022 року. URL: <https://eba.com.ua/kilkist-seo-yaki-vvazhayut-vygidnymy-investytsiyi-v-ukrayinu-zroslo-majzhe-vdvichi-z-2022-roku/>

26. Офіційний сайт Світового банку. URL:
<https://www.worldbank.org/ext/en/home>
27. Крисоватий А. І., Кізима А. Я. Податковий менеджмент: навч. посіб. Тернопіль: Карт-бланш, 2014. 304 с.
28. Safonova M.F., Reznichenko D.S., Melnichuk M.V., Karaev A.K., Litvinova S.F. Taxes Harmonization Features in the European Union Countries. *International Journal of Economics and Financial*. 2016. № 6 (58). PP. 154- 159.
29. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні в контексті тенденції реформування оподаткування у країнах ЄС. *Фінанси України*. 2012. Вип. 1. С. 94–115
30. Дубовик О. Конвергенція механізмів оподаткування доданої вартості України та Євросоюзу. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 8 (240). С. 16–18.
31. Демиденко Л. М. Податкова політика Європейського Союзу. *Наукові праці НДФІ*. 2007. Вип. 3. С. 87–95
32. Consolidated version of the Treaty on European Union / Document 12012M/TXT. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>
33. Попова В. В. Удосконалення податкової політики України в умовах євроінтеграції. Автореферат дис. канд. з держ упр-ня. К. 2009. 23 с.
34. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>
35. Якубенко В.П., Моторна А.С., Овчарук О.С. Україна у сфері наближення оподаткування до європейських стандартів. URL.: <http://intkonf.org/yakubenko-vp-motorna-asovcharuk-os-ukrayina-u-sferinablizhennya-opodatkuvannya-do-evropeyskih-standartiv>
36. Fact Sheets on the European Union. 05.2022. URL: <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/92/general-tax-policy>
37. Частка податків у ВВП Європейського Союзу та України URL:

<http://edclub.com.ua/analitika/statystykachastka-podatviv-u-vvp-yevropeyskogoyevropeyskogo-soyuzu-ta-ukrayiny>

38. Бюджет України. Електронний ресурс. URL:<http://cost.ua/budget/revenue>.
39. Poland – Income Tax. [URL:https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2011/12/poland-income-tax.html](https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2011/12/poland-income-tax.html).
40. Андрущенко В.Л. Імперативи фіскальної солідарності. Економічний вісник Університету ДФС України. *Фінанси, облік, оподаткування*. 2019. Вип. 3. С. 13–19.
41. Соколовська А. М., Єфименко Т. І., Луніна І. О. Система податкових пільг в Україні в контексті європейського досвіду. Київ : НДФІ, 2006. 320 с
42. Крисоватий А. І., Мельник В. М., Кощук Т. В. Податкові трансформації в ЄС та податкова політика України в контексті євроінтеграції : моногр. ; за ред. д. е. н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 236 с
43. Taxation of companies. International Bureau of Fiscal Documentation. URL : <http://www.ibfd.org>.
44. VAT rates applied in the Member States of the European Union. European Commission. 2020. URL : https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf.
45. European Commission. European Commission Directive No 2016/1164 «Anti-Tax Avoidance Directive». 2016. URL: <https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/company-taxation/anti-tax-a>
46. Chynchyk A. Theoretical and methodological aspects of strategic state regulation of the development of the national economy in the coordinates of sustainable development. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2021. № 6 (41). С.300–306.
47. Tuchak T. Accounting tools and tax optimization schemes. Management and entrepreneurship: trends of development. 2019. № 4 (10). Pp. 8-18.
48. Weston S.F. Principles of Justice in Taxation. HardPress Publishing. 2013.
49. Eurostat – EuropeanCommission. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/home>

50. Council Directive 2011/64/EU of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco. Official Journal of the European Union. 2011. L. 176. . 24–36.

51. The Doing Business Project. URL: <https://www.doingbusiness.org/>